

Ekologická ekonomie (ZS 2006/7)

FSS MU v Brně-ENS 106, HEN 413

Aktualizace říjen 2006

(Pozor, nejde o vyčerpávající text přednášek! Chybí část okruhu 7 a celá osmička. Přednášky se zvláště letos s okruhy příliš nekryjí, proto u každého rámečku hned po nadpisu kurzívou připojuji některé vysvětlující poznámky)

Okruh 1: Historie alternativních i "ne-alternativních" pohledů na ekonomii

*(Tuto část jsem vinou odpadlých přednášek omezila. Něco je roztroušeno v přednáškách **Klasická ekonomie, Od Keynese k současnosti, Peníze a ekonomický růst, Řešení s dola**. Zkuste si to přesto přečíst (ne memorovat) a dát do kontextu toho, o čem jsme hovořili na přednáškách, a vlastních názorů a zkušenost. Užitečným podkaldem je zde „dědkologie“)*

Filosofické zázemí ekonomie - osvícenství a pozitivismus. Předchůdci dnešní ekonomie středního proudu: Merkantilismus, fyziokraté, Adam Smith, David Ricardo. J.M. Keynes: role státu
Alternativní vize: Aristoteles: ekonomika x chrematistika. Karel Marx. J.S. Mill: vize stabilní a kooperativní ekonomiky. Sismondi a J. Ruskin: kritika ze sociálních a morálních pozic. Kropotkin: středověké cechy a myšlenka spravedlivé ceny. S. Gesell: lokální měny a negativní úrok. M. Weber: protestantská etika a akumulace kapitálu. K. Polanyi: nový pohled na ekonomické dějiny a kritika trhu. I. Illich: moderní x tradiční kultury, peněžní x nepeněžní ekonomika. Gándhí: samozásobitelství a ekonomická demokracie na úrovni obce. A. Gorz: omezení pracovní doby.

Aristoteles 384 - 322 př.n.l.

dvě formy nabývání majetku

ekonomika (oikonomia) - péče o domácnost a hospodářství, dlouhodobé zhodnocení, důraz na společenství, důraz na užitnou hodnotu

chrematistika - maximalizace zisku, krátkodobé hledisko, lichva, důraz na individuum, směnnou hodnotu

Středověk:

Sv. Tomáš Akvinský zemřel 1274

představitel oficiální nauky katolické církve, kanonické právo

pracovní teorie hodnoty

odmítá lichvu (tj. jakýkoliv úrok), je to proti přirozenému zákonu

V raném středověku **svobodná města**, v nich hlavní role: cechy:

myšlenka spravedlivé ceny, kvalitní výrobek, vzájemné "pojištění" členů cechu

cech měl vlastní samosprávu, tradice, podílel se na řízení obce, povinnost dobrovolné služby pro obec, obrany obce,

vzájemná pomoc v rámci cechu - "sociální síť" bez nutnosti role státu

Postupná likvidace - centralizace moci

na venkově: občiny - obecní vlastnictví řízené zvykovým právem. Postupné oplocování, zabavování pro účely feudálů

apod. Občiny fungují ve velké části světa dodnes - alternativa ke státnímu a privátnímu vlastnictví.

Ekonomie vyrůstá z podhoubí osvícenství (liberalismu, pozitivismu, empiricismu).

Snaha o kvantifikaci, vědeckost, společnost jako stroj, kterému můžeme porozumět a řídit ho.

Představa neměnnosti statu quo, věčné zákony.

Sir William Petty 1623-1687

předjal řadu myšlenek Adama Smithe, např. dělbu práce

pracovní teorie hodnoty

ceteris paribus (kouzelné slůvko ekonomie - předpokald, že vše ostatní se nemění, je stejné, pak moje teze

platí. Předpoklad velmi ošidný)

"práce je otec bohatství, země je jeho matka")

John Locke psal okolo r. 1688

individualismus

morální redukcionismus

posvátnost majetku

hodnota: rozlišuje směnnou a užitnou hodnotu

myšlenka prozřetelosti, která zajišťuje levné přírodní statky

David Hume 1711 - 1776 přítel Adama Smithe

filosof - skeptik, pozitivista

myšlenka skapávání bohatství

Humův zákon - představa samoregulačního mechanismu, který působí v hospodářství, prosazování liberálního přístupu k hospodářství

Předchůdci a současníci klasických ekonomů:

Merkantilismus cca 15. až 18. století - šlo o ekonomickou politiku tehdejší Evropy
přiliv zlata do země je měřítkem jejího bohatství, hodnota spočívá v penězích

(x Hume a Smith: hodnota je v práci)

cílem je snaha víc prodat, než koupit - aktivní obchodní bilance

(dodnes: "růst tažený vývozem"! Ale nemohou všichni víc prodávat, než kupovat)

vládní kontrola nad obchodem

Monchretien 1575 - 1621

sobectví, sledování vlastních zájmů je zdrojem obecného blaha

Silný protekcionismus (snaha vyvážet již zpracované zboží a dovážet suroviny)

Fyziokraté 18. století

jen zemědělství a půda je zdrojem bohatství

ale zároveň uznávali i pracovní teorii hodnoty a zákon nabídky a poptávky

Fraçois Quesnay myšlenka laissez- faire

cirkulace zboží a peněz jako cirkulace krve

Dupont de Nemours ... stát musí zachovat posvátnost majetku a nechat každého, ať se řídí vlastním zájmem..pak nastane zlatý věk

Klasičtí ekonomové

problém normativní x pozitivní

Adam Smith 1723-1790

prosál a utřídil myšlenky, zevrubná systematickosti, příklady, jinak ne moc nového.

Ale zakladatel ekonomie.

dělba práce jako základ bohatství

tendence vzájemně obchodovat jako základní lidský rys (později Polanyi ukazuje, že to neplatí)

etnocentričnost - podceňování jiných kultur (znak doby)

sebeláska - člověk dělá, co je pro něj nejlepší, a prospívá přitom nechtěně všem (neviditelná ruka)

dílo plné rozporů, dvojí tvář

napsal i učebnici etiky

kritika moderního autora Davida Kortena: svět Adama Smithe v době nadnárodních firem již neexistuje, mizí drobní aktéři, trh není místem, kde se scházejí rovnocenní partneři

John Stuart Mill 1806 - 1873

ještě rozpolcenější, než A. Smith

jeho otec, James Mill, přítelem utilitárního filosofa Jeremy Bentham. Syna vychoval v jeho duchu, ale ten se nakonec zhroutil, pak se vyléčil tím, že četl romantické básníky...

Kritizoval utilitarismus - je příliš redukcionistický

Autor učebnice politické ekonomie

distribuce - jako Sismondi, není to věc mechanismu, je to věc veřejná

propagátor občanského příjmu

vlastnictví výrobních prostředků nikoliv státem, ale sdružením občanů, nejlépe těch, kteří v podniku sami pracují nebo používají jeho služby.

první ekolog a feminista

postoj k růstu - jako ostatní klasičtí ekonomové předvídal ukončení ekonomického růstu, ale

vidí toto období nikoliv negativně, ale pozitivně..ne období stagnace, ale období, kdy lidé transcendují materiální hodnoty.

David Ricardo 1772 - 1823

učesal teorii, postavil "modelový svět", dal ekonomii mocný nástroj abstrakce

rozpracoval teorii komparativní výhody (1817)

TR Malthus reagoval na problém chudoby - 1766 - 1834

-půda roste aritmeticky, populace geometricky

- nepomůže, budeme-li lidem finančně pomáhat...ještě se jen více rozmnoží a opět narazí na nedostatek zdrojů

(Ozvěny Malthuse - v moderní době Garret Hardin - tragedie občiny -

filosofie, že nelze pomáhat třetímu světu, protože jim nepomůžeme a jen sami potopíme vlastní loď. Myšlenka přežití nejschopnějšího)

Kritikové - objevují se téměř současně se vznikem klasické ekonomie

nejsou většinou akceptováni ("podsvětí, kacíři")

Sismonde de Sismondi 1773 - 1842 francouzský Švýcar

předpověděl krize z nedostatku odbytu

zpochybnil abstrakci jako vhodný nástroj ekonomie

distribuci nelze nechat na nějakém mechanismu, je to morální záležitost, o distribuci majetku rozhoduje společnost (role vlády, ochrana chudých).

popsal "závod ke dnu" (viz David Korten) - drtivý mechanismus konkurence, dnes s mezinárodní dimenzí

Karel Marx 1818 - 1883

od Adama Smithe převzal stadia vývoje společnosti (otrokářství, feudalismus... atd., doplnil komunismus, utopické stadium, kdy odumře stát a každý bude pracovat podle svých schopností, každý obdrží dle svých potřeb)

Brilantní analýza ekonomického systému kapitalismu

Kritizuje vývoj, kdy obyčejný člověk ztrácí možnost výroby - ztrácí své výrobní prostředky - půdu apod. Oplodcování občin. Stává se tak "pracovní silou", závislou na kapitalistovi. Nemá možnost volby - vlastní výroby. Model „domácnost – firma“ vznikl vyvlastněním

Historie směny - trend k fetišizaci peněz

původně Z - Z'   naturální směna   zboží - zboží

pak   Z - P - Z'   do směny vstupují peníze, ale stále ještě podstatné je zboží (prodám svůj výrobek a za utržené peníze si koupím něco jiného)

pak   P - Z - P'   podstatné jsou peníze, důležitá není užitná hodnota, ale směnná hodnota (nejde mi o věc, ale o to, kolik na ní mohu vydělat. Zboží se stává prostředkem, ne cílem)

Nakonec, dnes, doplňuje ekologický ekonom Herman Daly... M - M' hmotné zboží se vytrácí, k vydělávání peněz stále více slouží spekulace, reklama, pojištění atd.

John Ruskin 1819 - 1900

historik umění (Sedm lamp architektury, Benátské kameny...)

Vidí diskontinuitu mezi gotikou a renesancí

gotika - umožňuje svobodu tvůrce - svobodnou oslavu přírody

renesance - oslava dominance člověka nad přírodou - začátek průmyslové společnosti, mizí svoboda tvůrce

Kolem r. 1857 přechází z umělecké na společenskou kritiku

text Unto this last (1860) - polemika s ekonomickou teorií - člověk jako tzv. homo economicus,

umělý konstrukt, soustředěný na materiální potřeby)

"Skutečné bohatství je život - lidé a příroda"   (x merkantilisté - bohatství je v penězích, Smith - bohatství je v práci)

Gándhí 1869 - 1948

ovlivněn Ruskinem

kritizoval moderní civilizaci (v jednom období až příliš radikálně - odmítá i vlaky)

jeho cíl byla nejen nezávislost Indie, ale také zachování řemeslné tradice a diverzity kultur

"pravá demokracie je rozhodování na úrovni vesnice"

používá pojem *svadeši* - místní kultura a přírodní prostředí, prosazuje používání místních řemeslných a zemědělských produktů - khadí (znak Indie - kolovrat)

technika není hodnotově neutrální

problém masové produkce je v tom, že tvoří masovou nezaměstnanost a vede k centralizaci moci

chce techniku a ekonomii jako nástroj, jako prostředek nikoliv cíl

je třeba, aby lidé měli přístup k půdě..po jeho smrti přítel Vinoba Bhave..založil hnutí, přesvědčoval bohaté vlastníky půdy, aby dobrovolně půdu dávali do společného vlastnictví - návrat k občině

Max Weber 1864 - 1920

1904..píše o původu kapitalismu...vliv náboženských myšlenek na étos ekonomického systému

racionalní etika asketického protestantismu

"Neochota pracovat je příznakem odmítnutí Boží milosti".

Karl Polanyi 1886 - 1964

velmi ovlivnil řadu radikálně uvažujících ekonomů současnosti (H.Dalyho, též F. Capru)

občan Rakouska Uherska, v 30. letech odchází před hrozbou fašismu do Londýna

odmítá tezi Adama Smithe. Směnný obchod, neustálá snaha něco měnit není vlastní všemu lidstvu.

(podobná myšlenka - Marcel Mauss - Esej o daru).

Po tisíce let platily 3 principy: **reciprocita** (směna darů, někdy se očekává protidar, lae v jiné formě a čase, někdy se neočekává, čím jsou si dotyční bližší, tím méně formalizované),

přerozdělování ten, kdo má nejvíce, musí také nejvíc rozdávat, aby měl prestiž

samozásobitelství ve skupině (každý dle svých schopností, každému dle jeho potřeb)

Komodifikace lidí, půdy a peněz nemůže nikdy fungovat. Komodifikace = redukce na zboží (prac. síla, půda, půjčování peněz na úrok)

V historii - vítězství neregulovaného Trhu s velkým t nad místními trhy, které byly kontrolovány společenstvím. To souvisí s centralizací od 16. století, zánik středověkých cechů.

Ekonomové vítězí nad společnostmi.

Ivan Illich 1926 - 2002

přítel Ericha Fromma a radikálního pedagoga Paola Freire

po 2. světové válce odchází z Rakouska do USA, kde pracuje jako kněz s portorikánskými emigranty. Záhy odchází do Porto Rica, pak do Mexika, zakládá centrum pro multikulturní studium (Cuernavaca)

řada knih, přispívá do světových deníků

volný trh podle něj vede k závislosti a atrofii lidské svobody

Prosazuje pojem *vernacular* - doma utkané, zakotvené v místě a v půdě
obdivuje bohatství a rozmanitost tradičních kultur

Pojem *radikální monopol* - Radikální monopol není, když máme jen jeden druh limonády, a to Coca colu, pokud jsme ještě schopni a umíme pít pivo nebo vodu. Radikální monopol nastane, když už umíme, dokážeme pít jen limonády, a může to být třeba deset podobných druhů

Tvrdě kritizuje *institute*: školu, zdravotnictví, jsou to podle něj radikální monopoly, ztrácíme schopnost učit se jinak, léčit se jinak.

Okruh 2: Základní pojmy neoklasické ekonomie

*(Jádro této části je v přednášce **Peníze a ekonomický růst (ENS i HEN)**, něco také asi v přednášce **Od Keynese k současnosti**. První dva body v úvodní přednášce. Zbytek tvoří podklad/osnovu pro samostatné studium HEN pro test 23.11. Částečným podkladem mohou být čtyři krátké texty v ISu a v krabici ve studovně, viz též str. 498 a dále v učebnici Samuelson a Nordhaus – též v krabici. Pro ENS je tento okruh omezen tím, co zaznělo/zazní na přednáškách)*

Normativní x pozitivní věda? Podmínka "ceteris paribus". Základní makroekonomické pojmy: Peněžní toky v ekonomice, hrubý národní produkt, křivky nabídky a poptávky, ekonomický růst, výrobní prostředky, hranice produkčních možností a pojem "rozvoje", efektivnost a produktivita, diskontování, tvorba a funkce peněz, peníze jako zboží, úrok jako cena peněz, role bank, multiplikátor, inflace, komparativní (relativní) výhoda, monetární (peněžní) a fiskální (daňová) politika státu. Mezní produkt, klesající výnosy, výnosy z rozsahu.

Definice, tvorba a funkce peněz, role bank, multiplikátor

Definice peněz (je nejednoznačná)

Centrální úlohů získávají až v současných prům. zemích, tradičně měly peníze jako prostředek roli okrajovou, podstatná byla reciprocita, samozásobitelství, redistribuce (Polanyi).

Dle Davida Humea: je to olej, který umožňuje kolům, aby se točily (peníze jako katalyzátor)

Dle Fritjofa Capry: ekonomové vnímají peníze jako jednotku (připodobnění fyzice), ale tato jednotka nemá konstatní hodnotu!

Dle neoklasické ekonomie: peníze jako zboží (zákon nabídky a poptávky, cena peněz je úrok)

V současnosti: velká většina plateb bezhotovostních, peníze jako informace, číslo na obrazovce (už to není věc - je to ještě zboží?)

Dle učebnic ekonomie: podle stupně likvidity (tj rychlá dostupnost pro novou platbu, nové použití) se peníze dělí na agregáty, přesné označení se liší v různých zemích. (U nás: M_0 ...oběživo, tj. mince a bankovky, M_1 ... oběživo plus netermínované vklady, M_2 ... M_1 plus termínované vklady na kratší období, M_3 ... M_2 plus termínované vklady delší a jinak uložené peníze)

Tvorba peněz

V průmyslových zemích vzniká většina nových peněz (až 97%) formou dluhu.

Ve zjednodušeném modelu peníze kolují mezi domácnostmi a firmami (dvousektorový model - peněžní tok), nesmí jich být ani hodně oproti zboží a službám (došlo by k inflaci, ceny zboží a služeb by vzrostly), ani málo (nebylo by čím směňovat, nastala by nezaměstnanost, snížení spotřeby, a deflace - ceny zboží a služeb by začaly klesat).

Mechanismus toho koloběhu popisuje tzv **rovnice směny**: rychlost oběhu peněz závisí na množství peněz a na rychlosti jejich oběhu. (Tato definice je založena na jednoduché představě peněz jako mechanických jednotek).

Rovnice směny: cenová hladina x dosažený výkon (HDP) = rychlost obratu peněz x množství peněz v oběhu (Fuchs: Makroekonomie, str. 75)

Do tohoto koloběhu vstupují banky: domácnosti i firmy si u nich ukládají peníze. **Banky uložené peníze dale půjčují. Takto půjčené neodepisují ze žádného účtu svých klientů. Takto, pokaždé když banka někomu půjčí peníze, vznikají nové peníze.**

Když banka půjčí firmě nebo občanovi peníze, firma či občan je utratí a subjekt, který od nich peníze dostane jako tržbu, si je uloží opět u banky. Tyto nové peníze nová banka opět půjčí dál, resp. jenom část z nich, např. 90%. Zbýlých 10% (nebo jinou sumu, výši těchto tzv. **povinných rezerv** určuje centrální banka) musí mít v pohotovosti pro vkladatele, kteří by si ze svých účtů přišli vybrat peníze v hotovosti.

Např. když si u banky uložíte 1000,- Kč, banka si 100,- Kč uloží jako povinnou rezervu a zbytek, tj. 900,-Kč, se snaží někomu půjčit, aby mohla pobírat z půjčky úrok, neboť tento úrok je její příjem v rámci jejího podnikání.

Takto, formou jakési řetězové reakce na účtech dalších bank, vznikají další a další peníze. Tzv. **multiplikovaná expanze depozit.** Banka dostane 1000 Kč, z toho uloží 100 (10% povinná rezerva), půjčí zbytek - 900.

Další banka dostane těchto 900, uloží 81, půjčí 729

Další banka dostane těchto 729, uloží 72.9, půjčí 656,1

atd., takže po mnoha kolech vzniklo z původního přírůstku 1000,- Kč na kontě dalších bank dalších 9000,- Kč "formou úvěrů", tj prostřednictvím dluhu (1000 plus 900 plus 729 plus 656,1 atd., je na to vzorec.)

Přesné množství nových peněz, které takto z jednoho určitého vkladu vzniknou, závisí vedle míry povinných rezerv na řadě dalších faktorů (např. - dokáže banka všechny peníze, které může půjčit, skutečně někomu dát jako úvěr?), o výpočet se ekonomové snaží pomocí tzv. **peněžního multiplikátoru**. (Fuchs str. 85-6)

Důsledky pro přírodu a člověka

Podle kritiků ("nových" či ekologických ekonomů), jako je Margrit Kennedy(ová), Michael Rowbotham, Richard Douthwaite, James Roberson a další, patří k důsledkům této situace:

růst celkové peněžní zásoby: i když při recesi může množství peněz v oběhu rychle klesnout (lidé si přestávají půjčovat apod.), celkově peněžní zásoba díky tomuto a dalším souvisejícím mechanismům (nutnost placení úroků!) jde rychle nahoru. To má za **následek další jevy (nestabilita ekonomiky, tlak na ekonomický růst)**

nestabilita ekonomiky: příliš mnoho peněz v oběhu a tlak, aby tyto peníze neustále "rostly" (Hoogendijk), tj. investovaly se a "vydělávaly" další peníze formou úroku, způsobuje, že investoři a komerční banky stále více sahají ke spekulaci - sázky na budoucí změny úrokových měr, cen zboží apod. Když začínají prohrávat, velmi rychle peníze stahují. Velké hedge-fondy disponují miliardami. Kasínová ekonomika. Viz v krabici článek od J. Vitka (Tobinova daň na spekulanty saň). Mizí nástroje regulace objemu peněz, **nebezpečí krachu**.

banky rozhodují o vývoji ekonomiky: preferují přitom větší firmy a rychlejší zisky. Marginalizace venkova.

koncentrace bohatství v méně rukou: kdo si půjčil, většinou chudne, kdo půjčuje, bohatne. Marginalizace nejen lidí, ale i regionů uvnitř zemí a **zemí** (dluh třetího světa).

zadluženost občanů, spotřební úvěry, tlak na konzum

tlak na ekonomický růst (aby se množství zboží v oběhu vyrovnalo objemu peněz v oběhu - viz rovnice směny)

dražší zboží ("desátek" majitelům kapitálu v ceně zboží)

dotace bankám: banky půjčují a berou úroky i z peněz z běžných účtů, z kterých neplatí (např. v Británii) žádné úroky.

KOMPARATIVNÍ VÝHODA I.

Adam Smith - specializace → produktivita → větší objem zboží → nutnost globálních trhů

Absolutní výhoda

	banány x	jablka y	prod.	specializ.
ČR	1	12	1x + 12y	2 . 12y = 24y
Kosta- rika	10	3	10x+ 3y	2 . 10x = 20x

David Ricardo (1817) *komparativní výhoda*

specializace na jeden produkt je výhodná, i když ho vyrábím méně efektivně!

Portugalsko 1 sud vína (x).....80 Kč

1 bal. sukna (y).....90 Kč

Anglie 1 sud vína (x).....120 Kč

1 bal. sukna (y)..... 100 Kč

Cena s. vína v P. $80/90 \text{ b.s.} = 0,88$ balíku sukna

Cena s. vína v A. $120/100 \text{ b.s.} = 1,2$ balíku sukna

Cena balíku sukna v P. $90/80 \text{ s.v.} = 1,13$ sudu vína

Cena balíku sukna vA. $100/120 \text{ s.v} = 0,83$ s. vína

Anglický suknař nakoupí víno v Portugalsku. To je logické, protože je tam i absolutně levnější.

Ale jakou výhodu z mezinárodní směny má Portugalsko?

Portugalský vinař nakoupí za své víno levněji sukno v Anglii, než doma, i když v Anglii je relativně dražší.

Protože víno je v Anglii MNOHEM dražší, než doma.

Proto je pro portugalské investory výhodné investovat do vína a pro anglické investory investovat do sukna - obojí zbohatnou.

Předpoklady, aby tato teze platila:

Odhlíží se od nákladů na dopravu (již Ricardo)

Nepohyblivost kapitálu (již Ricardo)

Plná zaměstnanost

Omezené množství kapitálu

Další problémy:

Ztotožnění výhod firmy s výhodou země

Ochuzuje rozmanitost ekonomiky a ztěžuje recyklaci a vzájemné vazby v ekonomice (Desai a Riddlestone)

Shrnutí: V dnešním světě teorie komparativní výhody neplatí. Je tedy teze o prospěšnosti volného obchodu a specializace jednotlivých zemí vůbec podložena nějakou teorií? Pozn. – ano, je - ale ta taky neplatí. Viz práce Petra Gočeva z VŠE. Opět jde o nespelněné zjednodušující předpoklady.

Okruh 3 Problémy současnosti způsobené ekonomickým systémem

(Toto bude zmíněno na přednášce Od Keynesa k současnosti, bude na to snad i aktivita, ale zde od Vás očekávám samostudium: přečtěte si, snažte se dát do kontextu s již známým, udělat si názor, zapamatovat si to, co Vám připadá důležité).

Podhodnocení a eroze přírodního, kulturního a sociálního kapitálu-problém hodnoty. Nestabilita světového měnového systému. (Ne)výhoda světových (rezervních) měn. Rostoucí předěl mezi bohatými a chudými. Marginalizace oblastí, skupin, zemí. Nezaměstnanost. Závod ke dnu. Ekonomický růst a problém blahobytu. Vznik peněz prostřednictvím dluhu a problém úroku. Skryté a zjevné dotace v zemědělství, dopravě, energetice. Růst velkých firem a srůstání ekonomické a politické moci (D.Korten). Problémy volného obchodu (H. French).

Problémy současnosti způsobené ekonomickým systémem

(nelze je snadno oddělit od sebe)

Proč vlastně měnit ekonomický systém? Způsobuje problémy

A/ EROZE PŘÍR.KAPITÁLU (ničení přírody - dolní patro dortu Hendersonové - okruh 5)

B/ EROZE SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU (likvidace místních sociálních vazeb - střední patro)

C/ EROZE KULTURNÍHO KAPITÁLU (homogenizace kultur)

D/ NESTABILITA EKONOMIKY

Růst peněz v oběhu... virtuální peníze - kasínová ekonomika (hazard na burze) - denně přesun 2 biliony liber v angl. City, z toho jen 5% přímé investice, zbytek - spekulace. J. Vítek: Tobinova daň, na spekulanty saň, LN, příloha Orientace, 7.8.1999

Douthwaite přirovnává svět. ekonomiku k pyramidovému systému. Anglie jako první průmyslová země - našla trhy pro přebytky výrobků, zlikvidovala řemeslo v ostatní Evropě, Evropa se vrhá do kolonií, taky na tom trhne, ale tyto již nemají komu své přebytky nabídnout... trátí.

E/ NEZAMĚŠTNANOST (x nadměrná zaměstnanost - u těch, kdo si chtějí udržet práci)

Douthwaite: 60. léta: v Británii prakticky nebyla nezaměstnanost, 90. léta: třetina brit. mužů 18-24 let bez práce, 100 000 přespává na ulicích. Francie - během devíti měsíců po ukončení školy nenašlo práci 45% maturantů. Plus- poklesy reálných mezd, místa na dobu určitou a na zkrácený úvazek, dohody o prov. práce (USA a třetí svět)

zaměstnavatel nemá odpovědnost. A. Gorz: vznik dvou vrstev: vrchnost a noví sloužící. *Lidé vnímají nezaměstnanost jako největší problém. Konzum jako lék na zaměstnanost? (básnička Žáček) Růst jako lék na zaměstnanost? Konzum jako motor růstu.*

F/ ROSTOUCÍ PŘEDĚL MEZI BOHATÝMI A CHUDÝMI, MARGINALIZACE SKUPIN, OBLASTÍ, ZEMÍ (TŘETÍ SVĚT)

marginalizace skupin: 1950-89: počet lidí žijících v absolutní chudobě se zdvojnásobil, zdvojnásobil se i poměr příjmů nejbohatší a nejchudší pětiny (viz literatura: Korten). Tento trend pokračuje v 90. letech: 1990: svět měl 147 miliardářů, dnes má 447 miliardářů, a jejich bohatství je rovno příjmům poloviny světové populace. (Benn, T.: Free us from Free Trade, The Ecologist, 6/2000) Dle World Development Movement se bohatství třech nejbohatších lidí rovná bohatství 48 nejchudších zemí (www.wdm.org.uk).

The Ecologist Report Globalising Poverty (September 2000): 1,3 miliardy - méně než dolar denně a další 1,6 miliardy - něco mezi 1 a dvěma dolary denně) (Samozřejmě, záleží na tom, zda jsou samozásobitelé...apod., přesto varující)

marginalizace oblastí Pat Conaty: Evropa je jako emental (jsou místa, kde ekonomika úplně přestává fungovat, banky se stahují...nebo: Evropa jako zlatý banán. Mechanismus: Banky investují v bohatších oblastech, kde je větší návratnost, a dochází k pozitivní zpětné vazbě.

marginalizace zemí: rozdíly v příjmech mezi chudými a bohatými zeměmi se zvětšují. Opět dle World Development Movement rozvojové země platí 13x tolik na splácení dluhů, než dostávají v rámci rozvojové grantové pomoci.

G/ ZÁVOD KE DNU (race to the bottom)

Korten cituje článek Jeremy Brechera: platy, sociální podmínky(i drancování přírody) poklesne na úroveň toho nejzoufalejšího. Nadnárodní formy jsou mobilní, mohu si vybírat – obce, místní dodavatelé, státy, země – všichni se předhánějí v nabídkách – snižování sociálních, ekologických a daňových standardů.

Korten: (str. 232): Třetí svět: Indické koberce se vyvážejí hl. do USA a Německa. Celk. hodnota: 300 milionů dolarů. Vyrábí je děti, pracují 14 až 16 hodin denně, sedm dní v týdnu, 52 týdnů v roce. Mnoho z nich jsou otroci - splácí dluhy svých rodičů, prodání nebo uneseni. Argument: musí se využívat dětská práce - konkurence Maroka, Nepálu, Pákistánu. (str. 230) San Francisco: Asiaté: výroba oděvů: 12 hodin denně, tmavé místnosti bez oken, zákaz vzájemných rozhovorů, zákaz jít na záchod.

Zvyšování "efektivnosti" může znamenat externalizaci nákladů

Příklady splyvání- souvislosti - vzáj. umocnění?

Často to, co je přičítáno globalizaci, je "nevyhnutelné", je ve skutečnosti způsobeno mechanismy fungování ekonomického systému.

Skruté a zjevné dotace v zemědělství, dopravě, energetice

Dáno systémem hodnot společnosti a tlakem lobbystických skupin

Lit: Gorelick, S a kol., 1998: Small is Beautiful, Big is Subsidised. ISEC, Devonshire Press (vyšlo i česky –Malé je krásné, velké je dotované – je v knihovně FSS MU)

Roodman, D.M., 1996: Paying the Piper: Subsidies, Politics and the Environment. Worldwatch Paper 133

Příklady:

1. Zemědělství:

dotace přímé: dotace potravin z USA a z Evropy. Zvýhodňují velké farmáře a likvidují drobné zemědělce ve Třetím světě. Např. dotace, kterou od státu v roce 1996 dostal americký farmář vyvážející pšenici, činila pětadvaceti násobek prům. mzdy v 42 nejchudších zemích světa.

dotace nepřímé: vlády podporují infrastrukturu (dálnice), výzkum (Norberg-Hodge: amer. vláda na výzkum, zaměřený na komerční možnosti gen. inženýrství, za 10 let 100 miliard dolarů)

dotace environmentální: Likvidace přírodního kapitálu USA a Evropy: pokles spod. vod., eroze, rezidua herbicidů a pesticidů

2. U nás - studie SEVEN: Dotace státu v letech 1994-1998 na energii:

fosilní zdroje: 197 miliard Kč

jaderní zdroje: 40 miliard Kč

obnovitelné zdroje, úspory: 7 miliard Kč.

Ad fosilní zdroje: Odsíření, útlum těžby, x i nižší DPH, dotace energie, státní půjčky a bank. záruky.

3. Hranice na Morave - firma Phillips - továrna na výrobu televizních obrazovek

dotace státu (v zájmu zaměstnanosti):

daňové prázdny, stavba infrastruktury, přeškolení pracovníků, likvidace obrazovek u nás? (environmentální dotace)

další příklady: Celosvětově: dotace na průmyslový rybolov, automobilismus (USA), těžba uhlí (Německo). Filipíny: těžební společnosti - na jedné tuně hlušiny vydělají 97 pesos a platí 0,5 peso daně.

Celosvětově odhad. 600 miliard USD.

Růst velkých firem a srůstání ekonomické a politické moci. Problémy volného obchodu

Lit. Korten, D.: Když korporácie vládnu světem: volný trh neexistuje, jsou jen mocné velké firmy a my ostatní

Nadnárodní firmy

Původ: spol. s.r.o. za královny Alžběty - Majitel a jeho potomci neručí celým majetkem, x vloženým jměním. Udílono jako privilegium, charta...V USA poč. 19. stol. - tyto charty udělovány ne monarchou, ale místními vládami - pak došlo k soudním precedensům (korupce po obč. válce v USA) - korporace má stejné právo, jako občan.

Problém: Má víc peněz, je **mocnější**, může vstupovat do vztahů k vládám. Prorůstání ekonomické a politické moci.

Velké firmy - neplatí předpoklad volného trhu, kde jsou všechny subjekty rovnocenné.

dopad na žp, sociální dopad, dopad na zaměstnanost,

Možnost využití systému "závod ke dnu". Dovoz z velké dálky, kde- levnější. x dopad na místní zaměstnanost, na ceny. Likvidace místních firem.

Příklad supermarketů - monopolní odběratel - diktuje podmínky dodavatelům. Diktuje ceny. Možnost stlačení cen - vyloučení konkurence - obava z likvidace. (Pak- zvýšení cen)

I když platí daně v místě, často - přesun části zisků elitě do země původu (příklad z Č. Budějovic - objednat si drahou expertizu od mateřské firmy). Ale přitom v zemi původu neplatí daně...tlak na likvidaci sociální sítě.

Sociální dopad: Případ Bhopalu, 1984, methylkyanid. Union Carbide. Tisíce mrtvých. Desetitisíce trvale postižených. Kompenzace - u indického soudu v indických relacích, ačkoliv šlo o americkou firmu.

Nestabilita finanční: Velké hedge-fondy - kontrolují velké balíky. Specializace na krátkodobé a risk. investice. Min. počát. investice milion dolarů. Největší (údaj z r. 1996) je Quantum Fund - Soros - 11 miliard dolarů plus mohou si

půjčit a vsadit na burze až desetkrát víc. Když pokles cen, u nichž si vsadil, že porostou - rychle tuto svou sázku prodává - ceny ještě víc klesají...zvýšení nestability.

Korupce a přítelíčkování - systém revolving door (jeden člověk pracuje ve vládě, pak přejde do firmy a naopak)

problém PR agentur -Burston Masteller největší, obrat 204 miliony dolarů. 48% zpráv v novinách UAS jsou zprávy PR - stírá se rozdíl mezi reklamou a zprávami. Problém demokracie - právo vědět

Obchodní války: (Hilary French: Vanishing Borders, World Watch, 2000)

Delfini a tuňáci - plavou společně ve východním Pacifiku - lodi chytají do obrovských sítí delfiny i s tuňáky

1972 - proti tomu v USA zákon - pokles smrti delfinů z 37 000 1972 na 10 000 1983

x mnoho lodí - pluje pod cizí vlajkou a dál loví delfiny a tuňáky

- tudíž USA zákony v 80. letech - zákaz dovozu tuňáků, při jejichž lovu usmrceni delfini. Mělo efekt:

1986 133 000 delf mrtvých

1978 2000 delf. mrtvých

x Mexiko si stěžovalo u GATT - rozhodnutí, že zákony USA jsou nelegální, protože - vše se odehrálo mimo hranice USA. Zzávadný nebyl produkt, ale proces lovení.

Problém: toto rozhodnutí zpochybňuje všechny mezinárodní dohody o ochraně přírody.

Okruh 4: Řešení - environmentální ekonomie

*(Jádro tohoto okruhu bude náplní části přednášky **Environmentální ekonomie**, a obě přednášky **Průhledy do environmentální ekonomie** budou ilustrovat některé cesty, jimiž se environmentální ekonomie ubírá. Nicméně budou to asi trochu jiné cesty, než jsou zmíněny zde, čili od Vás očekávám jak vstřebání obsahu přednášek, tak znalosti toho, na co tam asi nepříjde řeč – zejména cost benefit a multikriteriální analýza, a dále až do konce okruhu)*

Co je environmentální ekonomie? Externality. "Znečišťovatel platí". Techniky mimotržního oceňování v environmentální ekonomii, multikriteriální a cost-benefit analýza (analýza nákladů a přínosů). Etické a metodologické problémy hodnocení. Analýza životního cyklu výrobku, produktivita definovaná z hlediska spotřeby energie, myšlenky "natural step" a "natural capitalism".

Environmentální ekonomie je sub-disciplína a rozšíření konvenční neo-klasické ekonomie, vychází z jejích předpokladů a myšlenkových schémat. Vzniká v 70. letech ve snaze vysvětlit a pomoci řešit environmentální problémy. Předchůdce: anglický ekonom *Arthur Cecil Pigou* (1877-1959) definoval v r. 1928 **externalitu**:

Externalita nastává, když "Jedna osoba (A) při poskytování služeb, za které dostane zaplacení od druhé osoby (B), současně poskytuje služby nebo působí poškození druhým osobám, které za ni neplatí nebo naopak nejsou schopni od osoby A získat kompenzaci." (nověji *Samuelson*: "externalita je dopad chování jednoho ekonomického subjektu na blahobyt jiného subjektu, přičemž tento dopad se neodráží v dolarech nebo tržních transakcích" str. 770).

Příklady negativních externalit: porušení ozonové vrstvy - zdravotní dopad kumulace PCB v prostředí - ochromení krajiny porazit si s povodněmi... *Daly* a *Cobb* razí pro externality, jako je globální oteplování, název **pervasive externalities** (všepronikající e.).

Existence externalit ohrožuje platnost **neoklasického modelu dokonalé konkurence**.

Tento model vychází z **principu neviditelné ruky Adama Smitha**: Každý jedinec sledující svůj vlastní prospěch je veden jakoby neviditelnou rukou trhu k tomu, aby co nejlépe napomáhal všeobecnému prospěchu. Racionální rozhodování jednotlivce vede k racionálnímu rozhodování celku. Mechanismem tohoto procesu je tzv. **efektivní alokace zdrojů** (efektivnost), tj. firma (za podmínky dokonalé konkurence) "zajistí výrobu efektivního souboru výstupů pomocí nejefektivnějších technik a s použitím minimálního množství vstupů" (*Samuelson* str. 41,42).

Ekonomika se pak nalézá na hranici svých produkčních možností.

Aby tento model teoreticky platil, musí být splněna řada formálních podmínek.

Existence externalit porušuje dvě tyto formální podmínky:

1. podmínka: Produkční nebo spotřební rozhodnutí producenta(ů) či konzumenta(ů) nemohou ovlivnit produkční nebo spotřební možnosti dostupné jiným.

2. podmínka: Musí existovat trh a ceny všech statků, včetně statků environmentálních.

Podle environmentální ekonomie je **externality** třeba **internalizovat**, tj. "**znečišťovatel**" by měl "**platit**". Jedině tehdy, když cena výrobku zahrnuje *všechny* náklady, včetně nákladů na likvidaci škod na přírodním prostředí apod., může na trhu tato cena fungovat jako správný signál. Např. výrobek je kvůli internalizovaným externalitám příliš drahý, proto ho méně lidí kupuje, výrobce se proto rozhodne své vzácné "zdroje", tj. vstupy (půda, kapitál, prac. síla) alokovat jinam, do výroby produktu, který by méně znečišťoval přírodu, tudíž měl méně internalizovaných externalit, tudíž by náklady a tedy i cena byla nižší a výrobek by šel více na odbyt.

V praxi tento přístup naráží na **problémy**:

1. Model dokonalé konkurence v praxi špatně funguje ještě z jiných důvodů: Existence monopolů a nadnárodních firem které určují ceny a výrobní podmínky dodavatelům. Mohou se také přesunout do zemí, kde mají nižší náklady. Např. firma na výrobu palmového oleje v Malajsií ušetří na mzdách a nemusí stavět čistírnu odpadních vod. Jedná se o **efektivnost** nebo o **externalizaci nákladů**? Podle *Davidu Kortena* jde o **závod ke dnu**. (viz pozn. ze 7.11)

2. **Příroda poskytuje své statky zadarmo**. Je velmi obtížné stanovit cenu přírodních služeb, zdrojů a hodnot, jako je ptačí zpěv či krása stromu. Stanovení hodnoty lidského života? V USA 3 miliony dolarů, v rozvojových zemích méně? O kolik? Vyčíslení služeb přírody na 33 bilionů USD ročně (Článek *Pimm: The value of everything*, Nature 1997). Svět. HDP mezi 18 a 42 biliony ročně. (*Když se za škodu zaplatí, je pak všechno v pořádku?*)

3. Mnoho **dopadů** na životní prostředí je **vzdálené v čase nebo v prostoru** od místa vzniku. Kolik bude ČEZ platit ještě nenarozeným generacím za to, že jednou budou pečovat o naše jaderné odpady? **Dopady pervasivních externalit**, jako je globální oteplování, lze vyčíslit jen velmi obtížně. Příroda je propojena **složitými vazbami** (ekosystém), dopady jsou často komplexní, nelineární, dlouhá doba latence, ireverzibilita.

4. Mezi škůdcem a poškozeným **není vždy jasná kauzální vazba**. Které z kolemjedoucích aut, pokud vůbec nějaké, způsobilo, že mé dítě má teď asthma? Řešením může být zdanění automobilismu. Ekonomie vnímá **externality** jako **selhání trhu** a uznává, že v takovém případě může na scénu **vstoupit stát**. Viz **ekologické daně** (okruh 6)

Environmentální ekonomie se snaží "správně hodnotit" životní prostředí tak, aby fungoval trh (a aby příroda nebyla ničena.)

Vidí zde **tři cesty**:

1. **Regulace státem** pomocí ekonomických a legislativních nástrojů - daně, cla, poplatky nahrazují selhání trhu (příště)
2. **Vytvořením trhů pro environmentální služby a statky**. Toto je nový argument v 90. letech, který postuluje, že **externality vznikají nedokonalou alokací majetkových práv**. Je proto třeba rozparcelovat např. řeku, divokou přírodu, vše, co ještě nemá pána. Nový majitel přírodního zdroje bude pak vlastním zájmem motivován k péči o něj, bude vyžadovat úhradu za jeho znečištění apod. Ochránáři, pokud mají rádi přírodu, mají si jí kousek koupit aby ji mohli chránit. Tím se zamezí Hardinově Tragédii obcíny. (*Ronald Coase*, ekonom chicagské školy, nevěří v zásahy státu, řešením jsou vlastnická práva a možnost vyjednávání mezi producentem a příjemcem externality).
3. **Vytvořením tzv. stínových cen pomocí technik mimotržního oceňování:**

Techniky mimotržního oceňování

odhadují ceny tzv. **mimotržních hodnot**. Jde o hodnoty, které spotřebitel přikládá přírodním statkům jen pro to, že existují, případně pro to, že budou cenné později. Probíhají na **mikroekonomické** úrovni a jsou **subjektivní** (výsledky závisejí na hodnotovém systému a finanční situaci tázaných)

Mimotržní hodnoty: opční hodnota (hodnota, která spotřebiteli plyne z toho, že odloží spotřebu a ponechává si možnost -opci - statek spotřebovat později), **existenční hodnota** (hodnota, která spotřebiteli plyne prostě z toho, že například vydra či tetřev hlušec existuje) a další.

Techniky (analytické nástroje) jako odhadnout tyto hodnoty zahrnují:

a/metodu kontingenčního (podmíněného) ohodnocení: Průzkum mezi občany (vlastně spotřebiteli) prostřednictvím dotazníku, který zjišťuje odpověď na otázku, kolik peněz by byli ochotni zaplatit, aby bylo zachováno např. přírodně cenné území. (zjišťují tzv. ochotu platit) nebo kolik peněz by byli ochotni přijmout, aby strpěli ve svém okolí např. řízenou skládku (ochota přijímat kompenzaci).

b/ metodu hedonického ohodnocení: Stínová cena se odhadne podle rozdílu v cenách nemovitostí např. mezi domy poblíž letiště a domy, které jsou od letiště vzdálené. Pokud je splněna podmínka *ceteris paribus* (vše ostatní je stejné), odráží rozdíl v cenách (domy u letiště jsou levnější) stínovou cenu, kterou jsou spotřebitelé ochotni zaplatit za bydlení v tichém prostředí, resp. kompenzaci, kterou jsou ti druzí ochotni přijmout za život v hluku.

Kritika ze strany ekologických ekonomů: Je zde skrytý předpoklad, že o využití území by se mělo rozhodovat na základě tržního chování spotřebitelů (hedonické metody) či tím, že lidi donutím přemýšlet jako konzumenti s prioritou osobního zájmu (kontingenční metody).

Kromě těchto **technik** na subjektivní, mikroekonomické úrovni je v praxi ještě snaha hodnotit **škody na životním prostředí objektivně, makroekonomicky** (např. škody na porostech způsobené emisemi), nověji snahy spočítat na základě vědeckých dat **hodnotu** např. **služeb přírody** (viz výše)

Další metody, které se používají při rozhodování o investicích a projektech:

Analýza nákladů a přínosů (cost-benefit analysis):

Jde o metodu, která byla vyvinuta pro vyhodnocování různých variant vládních projektů, ale lze ji použít i u soukromých projektů nebo např. při rozhodování, zda otevřít přírodní území těžbě. Postup při analýze je následující:

1. Identifikují se všechny pozitivní dopady (zisky-přínosy) a negativní dopady (ztráty-náklady) projektu pro všechny zúčastněné. Některé jsou vyčíslené v penězích, jiné ne (počet prac. míst, znečištění ovzduší). Vše se hodnotí v časových řadách.

2. Všechny identifikované přínosy a náklady se vyjádří v penězích. Pokud to není možné přímo (selhání trhu - externality - viz výše), použijí se uvedené **techniky mimotržního oceňování**.

3. Pro každý rok, kdy projekt poběží, se sečtou všechny peněžní hodnoty přínosů a od tohoto součtu se odečte součet (agregovaná hodnota) všech nákladů pro daný rok. Uplatňuje se zde i **diskontní sazba**, to znamená, že suma obdržena za 50 let bude mít velmi nízkou současnou hodnotu. V praxi to znamená, že náklady a přínosy, které vzniknou ve vzdálenější budoucnosti, se neberou v úvahu.

4. Projekt je akceptován k realizaci, pokud je výsledné číslo kladné, tj. celkový součet diskontovaných agregovaných rozdílů nákladů a přínosů je větší, než nula.

Kritika ze strany ekologických ekonomů: Některé náklady či přínosy nelze vyjádřit penězi - společným metrem. Problém diskontní sazby-budoucnost se podceňuje. Metoda nepočítá s veřejnou diskusí občanů: je tu předpoklad, že občan již vyjádřil své preference jako konzument.

Multikriteriální analýza (Vícekriteriální hodnocení)

Jde o metodu, která má za cíl shrnout a utřídit informace o variantních projektech. Postup:

1. Identifikují se varianty- alternativní scénáře. Např. jde o problém nezaměstnanosti v přírodně zchovalém území a varianty mohou zahrnovat zábavní park, novou továrnu či kombinaci agroturistiky a podpory místních řemesel.

2. Rozhodne se o kritériích (faktorech), které budou určující při rozhodování. Např. v uvedeném případě počet, kvalita, stabilita pracovních míst, environmentální dopady, přínos pro lokální ekonomiku, náklady na infrastrukturu.

3. Podrobné hodnocení dopadu každého ze scénářů na každé kritérium. Tam, kde je to možné, vyjádří se čísla (ne nutně penězi).

4. Každému z kritérií (faktorů) se určí jeho relativní váha (významnost). Vzniknou tak vlastně indikátory významnosti hlavních dopadů. Tuto významnost (tj. důležitost jednotlivých faktorů) lze určit např. průzkumem u místních obyvatel.

5. Zhodnotí se takto zpracované alternativy ve veřejné diskusí.

Analýza životního cyklu výrobku či technologie (metoda "od kolébky do hrobu")

Jde o metodu, která hodnotí externality výrobku či metody získávání energie. Nejprve se identifikují všechny kroky výroby a likvidace produktu/technologie a pak se každý krok zvlášť hodnotí podle vybraných kritérií. (Viz ilustraci pro energetické technologie-příloha).

Problémy: Nakolik vše hodnotit čísla a penězi (lidský život), jak hodnotit dopady v budoucnosti (diskontní sazba) a dopady ve vzdálených oblastech (např. těžba ropy, ale i lidské životy v rozvojové zemi, kde může být nižší kupní síla)

/Zpracováno podle Diesendorf, M a C. Hamilton (eds): Human Ecology, Human Economy. Allen and Unwin, Australia, 1997, D.W.Pearce: Macmillanův slovník moderní ekonomie, Victoria Publishing, Praha, 1992 a kol.: Základy ekonomie životního prostředí, VŠE, Praha, 1996)

Business a životní prostředí, "přírodní kapitalismus"

Směr v ekonomickém obchodním uvažování, který hledá synergii (spolupůsobení) trvalé udržitelnosti a obchodního úspěchu. Říká: **jedněte ekologicky a ono se vám to vyplatí**. Základní představa: Firmy, které jako první přejdou na "přírodní kapitalismus" (**natural capitalism**), uspějí v konkurenci a vytlačí firmy, které zůstanou při starých "nepřírodních" způsobech. "Přírodní kapitalismus je **výhodný pro přírodu, zisky i konkurenceschopnost**"

Nekritizuje základní paradigmatu ekonomické teorie, je orientovaný na změny manažerského přístupu a technologie na úrovni firem.

Literatura: von Weizsacker a kol.: Faktor čtyři, nověji: Hawken a kol.: Přírodní kapitalismus (viz seznam lit.)

Principy - změny v obchodní praxi formou postupných kroků:

1/ Zvýšit produktivitu přírodních zdrojů :

a/ holistický pohled na design provozů

Příklad: Spotřeba energie na provoz továrny se dramaticky sníží, pokud se zavedou tlusté trubky. To vede k nižšímu tření cirkulující tekutiny a tudíž k nižší spotřebě energie. Dosud se nezavádělo, protože se předpokládalo, že kapitálové náklady (cena tlustších trubek) budou tak vysoké, že se úspora spotřeby energie nevyplatí. Ale při **holistickém (celostním)** pohledu se ukazuje, že je třeba započítat taky snížené materiálové náklady na čerpadlo (je třeba mnohem menší čerpadlo). Takto celostně se investice do tlustších trubek vyplatí.

b/ zavedení energeticky efektivních technologií. Mnoho těchto technologií navíc zlepšují i pracovní prostředí, což vede k vyšší produktivitě práce lidí. To je z hlediska firmy podstatné, protože např. náklady průměrné kanceláře na energii tvoří pouze 2%, většina nákladů je na prac. síly. Důležitý je rostoucí efekt "proti proudu". Tj. např. úspora 1 jednotky tření v trubkách ("dolní tok") uspoří deset jednotek paliva, nákladů, znečištění v elektrárně ("horní tok")

2/ Čistá produkce aneb uzavřené cykly

Pojem "**odpad**" je **nesmyslný ekonomicky** (únik zisku, protože odpadní materiály je možné využít) **i ekologicky**. "Odpad" z továrny by se měl buď znovu využít, nebo přeměnit zpět na prvky - živiny pro rostliny, naši potravu.

Je třeba zejména přestat produkovat odpad toxický, protože dosavadní řešení (jeho izolace) je riskantní a drahá. Příklady: Recyklovatelné kopírky firmy Xerox jsou i ekonomicky výhodné pro firmu. Náhrada toxických technologií často znamená úsporu - např. firma Motorola zjistila při hledání náhrady za CFC, že může čištění tištěných obvodů eliminovat úplně.

3/ **Přechod od prodeje výrobků k prodeji služeb.** Např. firma Interface **dřív prodávala koberce** do kanceláří. Za pár let se musely vyměnit, což bylo drahé a komplikované. **Nyní změnila image: nabízí službu péči o podlahy**, jednou měsíčně prostor projde a vymění případné prodřené kobercové dílce. Ekologicky to má smysl (úspora materiálu) a ekonomicky - předpoklad, že kanceláře budou mít o tuto službu větší zájem, než o konkurenci, bude tedy konkurenčně úspěšnější.

Další příklad: V Kalifornii a někt. dalších státech USA se elektrické podniky orientují namísto prostého prodeje jednoho druhu energie na službu - integrovaný úsporný přístup (tzv **ESCO** - energy service company). Po dohodě se spotřebitelem mu navrhnou úsporný balíček energet. služeb (izolace, úspornější spotřebiče, plyn namísto přímotopu apod.) a z půjčky, kterou si jeho jménem vezmou (mají výhodnější úrokovou sazbu) opatření instalují. Spotřebitel splácí úvěr v rámci poplatků za energii, jejichž celková výše se nezměnila (klesly poplatky za energii, přibylo splácní úvěru). Firma ušetří kapitálové náklady.

4/**Investování do přírodního kapitálu** je nutné, neboť: "Ekosystém je dodavatelem klíčových součástí života planety, a přestává stíhat plnit objednávky". Firmy, které mají dobrý ekologický rating, jsou zároveň většinou ziskové. (?). U veřejnosti lepší image. Firmy se snaží učit od přírody, inspirovat se přír. procesy, pracovat s přírodou a ne proti ní.

Bariéry (aneb když je to tak snadné, proč už se to neděje všude a dávno?):

Úroveň podniku:

1. Špatné rozhodování podniků při koupi nového vybavení (rozhoduje pořizovací cena nikoliv náklady na celý živ. cyklus, např. u energeticky úsporných opatření očekávají mnohem větší dobu vratnosti, než u investovaného kapitálu).
2. Forma odměňování: architekt je placen za to, co utratí (čím dražší projekt, tím větší jeho podíl) a ne za to, co uspoří.

Úroveň vlády:

Peníze, orientované na likvidaci škod, by se měly přeměrovat na prevenci - investování do přírodního a lid. kapitálu. Vláda nepřímou subvencuje plýtvání zdroji neefektivním daňovým systémem (zdaňuje lidskou práci namísto spotřeby zdrojů) a pravidly, které odměňují nevhodné využívání energie, vody apod.

Natural Step

Vedle "natural capitalism" je ještě známý pojem Natural step. Jde o neziskovou organizaci, která má odbočky v devíti zemích a prosazuje u podniků opatření podobného typu, jako jsou ta popsána v knize Natural Capitalism. Jejimi klienty jsou IKEA, McDonalds a řada dalších.

Rozdíly v hodnotách mezi konvenční (vč. environmentální) a ekologickou (novou) ekonomikou

Konvenční ekonomie	ekologická ekonomie
antropocentrická	ekocentrická
hodnotu má jen to, co zvyšuje blahobyt	svět přírody má inherentní hodnotu
vykořisťovatelský postoj k přírodě	postoj úcty, odpovědnosti, správcovství
blahobyt závisí na spotřebě (v šir. smyslu)	blahobyt závisí nejen na spotřebě, ale i na kvalitě našeho vztahu k přírodě, k ostatním lidem i k sobě samým
lidé jsou definováni jako konzumenti a producenti	lidé jsou nejen konzumenti a producenti, ale i občané
rozhodování je nejlépe nechat na trzích	trh není vždy nejlepším arbitrem, rozhodování v mnoha případech přísluší obcím a politické sféře

(podle C. Hamiltona)

Okruh 5: Řešení - Ekologická (nová) ekonomie

*Tato část bude pojednána částečně na přednášce **Ekologická ekonomie**, částečně na přednášce doc Evy Cudlínové: Indikátory patří někam na pomezí ekologické a environmentální ekonomie.*

S myšlenkou Schumachera o tzv buddhistické ekonomii se seznámíte v rámci povinné četby.

Co je ekologická ekonomie? E.F.Schumacher: buddhistická ekonomie, skryté hodnoty ekonomie. F. Capra: ekonomie jako projev karteziánského paradigmatu. H. Daly: abstrakce a matematizace ekonomické teorie, omezená nahraditelnost jednotlivých druhů kapitálu (růst entropie, Georgescu-Roegen) H. Hendersonová: model čtyřpatrového dortu, nepeněžní ekonomika. Alternativní indikátory: ISEW, hrubé domácí štěstí, ekologický prostor, ekologický tlumok, ekologická stopa, lokální indikátory. P.Ekins: alternativní model výrobních prostředků a ekonomických toků.

Ekologická (nová) ekonomie a adaptace ekonomické teorie

V sedmdesátých letech 20. století se začíná objevovat obor, který dosud není ucelený, na universitách se až na výjimky neučí, z velké části ignorován ekonomickým establishmentem. (Vznikají ale nevládní organizace a neformální sítě odborníků: v Británii New Economics Foundation, v Irsku sdružení Feasta, ve Francii radikální studentské sdružení Post-autistická ekonomie, v USA mezinárodní Society for Ecological Economics a další.)

Nejčastěji nazýván **ekologická ekonomie**, také se mluví o **nové ekonomii (new economics)** či o **zelené ekonomii**. Nová ekonomie má větší průmět do sociální oblasti. Americký ekonom *Mark Lutz* (Economics for the Common Good, 1999) hovoří o **sociální** či **humanistické ekonomii**, hledá kořeny u *Ruskina a Sismondiho*.

Za zakladatele ekologické ekonomie bývá všeobecně považován německo-britský ekonom *E.F. Schumacher* (zemř. 1977) a sbírka jeho esejů *Malé je milé (Small is Beautiful, 1973)*. Těžiště knihy je v kritice skrytých hodnot ekonomie. Autor byl ovlivněn *Gándhím* a buddhismem, prosazoval ekonomii lokální a nenásilnou vůči lidem i přírodě.

Zevrubnou kritiku ekonomické teorie z pozic přírody a člověka podali Američané - ekonom *Herman Daly* a teolog *John Cobb* v knize *For the Common Good (1989)*. Rozvádějí myšlenku *F. Capry* o abstraktní, mechanické, fragmentární vědě odtržené od reality, o plochem modelu člověka (Homo economicus -hlavní rys je sobectví) a přírody (totožná většinou s půdou) v ekonomické teorii. Kritizují komparativní výhodu, dogma volného obchodu, GNP jako indikátor a problém peněz odtržených od reality a nestability světového finančního systému.

Slabinou (či silou?) ekologické/nové ekonomie je, že (dosud?) nemá ucelenou teorii, která by nahradila starou. Podle některých ekologických ekonomů (*Hazel Hendersonová*) není žádná ucelená teorie možná, ekonomie by měla skončit, uměle se vydělila ze sféry sociálních věd, ale svými zjednodušenými modely deformuje realitu a škodí. Podle jiných sloužila neoklasická ekonomická teorie dosud dobře, ale v dnešním "plném" světě na rozdíl od věřejšího "prázdného" světa (rozuměj. plného lidí) je třeba ji reformovat (*Herman Daly*, který rozvádí původní myšlenku *Kennetha Bouldinga* o ekonomice kovbojů a kosmonautů - viz též Kohák *Zelená svatozář*). Podle současného britského ekologického ekonomy *Pata Conatyho* je stvoření nové ekologicko-ekonomické teorie teprve před námi, vznikne inspirací z ostatních, dosud opomíjených ekonomických proudů v historii (Robert Owen - utopický socialismus, ekonomika středověkého města...).

O "**Ekologizaci ekonomické teorie**" se v anglosaském světě asi nejzdařileji pokusili *Herman Daly* a *Paul Ekins*.

Herman Daly (čti Dejly) vedle knihy s *J. Cobbem* napsal několik dalších knih, kniha *Beyond Growth (1996)* navrhuje nahradit ekonomiku stálého růstu směřováním k **ekonomice ustáleného (rovnovážného) stavu**:

Navazuje na klasické ekonomy, kteří na rozdíl od neo-klasických nepočítali s kontinuálním růstem. Ekonomika vyjádřená tzv. dvousektorovým modelem ekonomiky (reálný a peněžní tok mezi firmami a domácnostmi) připomíná realitu asi stejně, jako bychom u člověka studovali jenom krevní oběh a zanedbali trávicí soustavu. energii nelze vůbec recyklovat, materiály jen do určité míry. **Jako člověk, je i ekonomika závislá na vnějším prostředí.** Toto **vnější prostředí** - příroda, slunce, vesmír - **podléhá prvnímu a druhému zákonu termodynamiky. Podle druhého zákona vzrůstá při vykonání práce míra entropie**, tj. "neuspořádanosti systému". V ekonomickém procesu mají materiální-přírodní vstupy do výrobního procesu nízkou entropii a odpady vysokou entropii. Nejde tedy o vzájemně nahraditelné prvky (teorie o nahraditelnosti zdrojů).

Např. **Při stavbě domu lze nahradit dřevo cihlami, ale ne pilami (kapitál) ani dalšími tesaři (prac. síla) ale ani popelem** (materiál o vysoké entropii)

Souvislostmi mezi makroekonomií a druhým zákonem termodynamiky se zabýval *Dalyho* učitel *Nicholas Georgescu-Roegen (1906-1994)*. Použil analogii přesýpacích hodin. Přesýpací hodiny jsou uzavřený systém Slunce (nahore)- Země(dole). Množství písku je konstantní (první t. zákon). Písek - energie slunce- který je nahore má nízkou entropii, je schopný konat práci. Písek na dně hodin už svůj potenciál a schopnost konat práci využil, má vysokou entropii. Písek, který se nalepil na stěnu, je "konzervovaná" energie slunce - nerostné bohatství a fosilní zdroje. Jsou to "konzervy" nízké entropie. Hodiny nelze obrátit. (obr. viz krabice)

Ekonomický model vstupů a výstupů by měl zahrnout rámec přírody (celého systému), na kterém je ekonomika závislá. Pak bude ihned patrné, že **velikost ekonomiky** vůči celkovému systému (přírodnímu prostředí) je **stěžejní**. "Když něco roste, tak se to zvětšuje".

Navrhuje směřovat k ekonomice ustáleného stavu (steady-state economics). Je to ekonomika **nulového růstu** celkového **throughput (toku materiálů systémem)**. Není statický. Kvantitativní růst nahradit kvalitativním (neboli růst nahradit tzv. rozvojem - development. Spočívá ve zvýšení **efektivnosti využití zdrojů** - kvalitnější žaludek, ne větší ústa) tak, **aby celkový tok neohrozil nosnou kapacitu planety**.

Daly volá po **environmentální makroekonomii**, která by do ekonomických modelů zahrнула interakci s přírodou. Ekonomický systém je **otevřený subsystém** přírody. **Optimální velikost** ekonomiky by pak byla jedním z makroekonomických cílů, vedle zaměstnanosti, stabilní hladiny měny. K tomu potřebujeme nové ukazatele a mechanismy. **Trh** řeší pouze alokaci zdrojů, nikoliv distribuci a celkovou velikost ekonomiky (throughput). **Problém:** růst v ekonomické teorii má řešit zaměstnanost, inflaci, i distribuci!!!

GDP je (pouhým) indexem objemu toku materiálů systémem (throughput).

D. navrhuje opustit tuto míru, i když nemáme náhradu.

Vyvinul model ekonomiky jako otevřeného sub-systému ekosystému.

Paul Ekins, britský ekologický ekonom, ovlivněný Schumacherem, v knize *Wealth beyond Measure* **navrhuje změnu klasického schématu tří kapitálů čtyřmi kapitály:** ekologického (místo půdy), lidského (místo prac. síly), vyrobeného kapitálu (zůstává) a sociálního a organizačního (nový). V jeho modelu blahobyt (užitek, užitná funkce) není pouze dán konzumem, ale i dalšími, zejména přírodním kapitálem. Okopírované stránky z Ekinse se schématy v krabici v knihovně. Zdůrazňuje definici "důchodu" (dle Hickse, 1939) jako "příjmu, který může člověk zkonsumovat během týdne, a přesto být koncem týdne stejně bohatý, jako na začátku". E. zdůrazňuje, že do čistého produktu by se měla započítat i obnova přírodního kapitálu.

Manfred Max-Neef, ekologický ekonom žijící v Chile, napsal knihy *Human Scale Development* a *From the Outside Looking in*. Podobně jako *Daly* přemýšlel o průtoku materiálů ekonomikou, zdůrazňuje centrální roli energie. Kromě toho **vyvinul matici (tabulku) potřeb - hodnot, které jsou pro člověka podstatné**. Podobně jako Maslow, ale bez hierarchie. Lidské potřeby podle *Max-Neefa*: subsistence (zdraví, potrava, bydlení), ochrana, láska a přátelství, pochopení, účast na dění, "lelkování", tvoření, identita, svoboda. Ve všech společnostech jsou základní hodnoty stejné, ale liší se způsobem, kterým je ta která společnost uspokojuje. Těmto různým způsobům říká "satisfiers" - prostředky uspokojení. "Satisfiers" mohou být synergické (kojení - uspokojuje víc potřeb najednou) nebo "pseudo" (např. symbol statusu falešným způsobem uspokojuje potřebu identity) nebo mohou být i destruktivní (např. závody ve zbrojení uspokojují potřebu bezpečí, ale zároveň škodí jiným potřebám - účast na dění, subsistenci).

Max-Neef je jeden z více autorů, kteří ukazují, že lidské potřeby jsou mnohem košatější, než naznačuje ekonomie se svým důrazem na lidský blahobyt. (též *Alan Durning*.) Navíc - lidé chtějí relativní, ne absolutní blahobyt. Viz krabice.

Hazel Hendersonová, Američanka, napsala řadu knih, jedna či dvě přel. do češtiny. Žačka Schumachera, spolupracovnice *Capry*, autorka modelu **ekonomiky jako třípatrového dortu**. Dole jsou služby a statky přírody, nad tím neformální ekonomika (péče o rodinu, dobrovolné činnosti, samozásobitelství, toto ekonomie neuznává, je to neviditelné, protože nepřecházejí z ruky do ruky peníze). Nejhořejší patro - peněžní ekonomika, na dvou spodních závisí. Při rozpadu druhého patra (např. matka místo aby pečovala o děti pracuje v McDonalds, prarodiče daleko kvůli mobilitě prac. sil, vede k většímu výskytu problémů dětí) nastupuje horní patro (větší státní investice do diagnost. ústavů, policie, protodrogové péče). Podobně rozpad přírodního patra vyvolává investice. Roste horní patro dortu (peněžní ekonomika) ale kvalita života klesá. Ti, kdo spadají do druhého patra, jsou řazeni mezi "neproduktivní konzumenty". Slovo "neproduktivní" je normativní (pejorativní). Podobně sem řazení farmářů v třetím světě (Ladách).

Ekologická ekonomie - indikátory (s indikátory pracuje i environmentální ekonomie)

Alternativní indikátory:

- Ukazatel lidského rozvoje** - OSN, od roku 1990, hodnotí: naději dožití (průměrná délka života), gramotnost, průměrnou dobu školní docházky, GDP na obyvatele. Formou koeficientu 0 až 1.
- Environmentální prostor** - 1993 holandská Přátelé Země - definice a pokus o kvantifikaci. Jde pro daný zdroj o maximální množství, které svět může za rok zkonsumovat. V 90. letech vznikla řada studií, snažících se kvantifikovat EP pro jednotlivé země. Environmentální prostor ("nárok na konzumaci" určité země je dán množstvím obyvatel) (angl. env. space)
- Ekologický tlumok** - indikátor příbuzný environmentálnímu prostoru, zavedl Wupperthalský institut. Jde o přiblížení jednotky *materiálový vstup na jednotku poskytnutých služeb* (MIPS), definovanou jako množství materiálů spotřebovaných během životního cyklu výrobku a vztážené na jednotku užitečnosti výrobku, vytvořeného z těchto materiálů.
- Ekologická stopa** - Autory tohoto indikátoru jsou kanadští autoři *Mathis Wackernagel* a *William Reeves*. Ekologická stopa populace (od jedince po celou zemi) je celková plocha ekologicky produktivní půdy a vody, která je "zabraná" produkcí zdrojů, které populace vyprodukuje. Spotřebu energie a zdrojů tedy přepočítávají na plochu. Celosvětově

je průměrná ekologická stopa 2,3 ha, ale k dispozici na planetě je pouze 1,9 ha biologicky produktivní půdy a vodní plochy. U nás se ekologickou stopou a dalšími indikátory zabývá Viktor Třebický.

Přízpusobení GDP

- O adaptaci indikátoru GDP, která by lépe odrážela skutečné přínosy růstu ekonomiky se pokusili v roce 1972 ekonomové *Samuelson a Tobin*. Nový indikátor NEW (net economic welfare, čistý ekonomický blahobyt) od GDP odečítal např. hodnotu volného času a náklady na cestování do práce, policejní služby, opravy silnic. Radikálnější úpravu GDP pojali Američané *Herman Daly a John Cobb* (1989), vznikl indikátor ISEW (index of sustainable economic welfare), od té doby byl podobný index spočten pro řadu dalších zemí. Většina časových řad takto spočtených indikátorů se v 70. letech láme a začíná klesat (tj. zmenšuje se nejen přírůstek, ale celková hodnota).

Lokální indikátory

- Jeden indikátor pro celou zemi nestačí, je třeba, aby občané jednotlivých obcí a měst sami navrhli vlastní indikátory relevantní pro svou oblast. V 90. letech vznikly lokální indikátory v městě Seattle (USA), u nás v roce 1997 pokus v Českém Krumlově (indikátory trvale udržitelného rozvoje), k prioritním indikátorům patřila např. úroveň zdraví obyvatelstva, vývoj návštěvnosti města, celkové množství a úroveň třídění odpadů.

Otázky do praxe: Potřebujeme vůbec nějaké indikátory? A co vlastně mají měřit?

Okruh 6: Řešení - národní a mezinárodní politika

Toto bude zčásti pojednáno v přednášce Řešení shora, zbytek prosím samostudium. Snažte se jít přitom k podstatě věci: ověřte si, že rozumíte principům jednotlivých přístupů, jejich výhodám a omezením, dívejte se na ně kriticky a udělejte si vlastní názor, propojte se svou zkušeností. Čísla apod. nememorujte (platí pro celý předmět).

Přímé (administrativní) a nepřímé (ekonomické) nástroje politiky životního prostředí. Přímé nástroje: zákazy, příkazy, limity, standardy, normy. Nepřímé nástroje: Ekologická daňová reforma: daně jako kompenzace externalit/selhání trhu (Fiskální neutralita: zdanění extrakce přírodních zdrojů, znečištění, pesticidů apod., omezení zdanění lidské práce - daň ze mzdy, daň z přidané hodnoty). Daňové úlevy, finanční podpory (dotace a výhodné úvěry), státní garance úvěrů. Obchodovatelná emisní povolení. Širší hledisko (D.Korten aj.): Odstranění přímých a nepřímých subvencí neekologických výrob, zdanění spekulativního kapitálu, změna role nadnárodních institucí, legislativní kontrola nadnárodních firem, občanský příjem, politická a ekonomická podpora místní produkce pro místní spotřebu (Colin Hines - lokalizace a "nový protekcionismus").

Existuje široké spektrum návrhů, jak upravit či radikálně změnit řízení ekonomického systému tak, aby méně škodil přírodě a lidem.

*V kontextu myšlení **environmentální ekonomie** (viz okruh 4) se připouští, že přírodní zdroje, resp. ochrana životního prostředí je **veřejným statkem** (další příklady: maják, veřejné osvětlení, armáda) Veřejný statek má **nerivalitní spotřebu** (spotřeba jednou osobou snižuje dostupnost pro jinou) a je **nevyloučitelný** (je-li produkován, není v moci výrobce zabránit komukoliv jinému v jeho spotřebě). Podobně jsou škody na životním prostředí vnímány jako **externality** (viz okruh 4). Zde trh i podle konvenčních ekonomů selhává a je proto na místě státní regulace. **Politika životního prostředí** poskytuje veřejné statky (ochranu životního prostředí) a internalizuje externality.*

*Podle environmentální ekonomie dělíme **nástroje politiky životního prostředí** na **přímé a nepřímé**.*

Přímé nástroje (normativní, právní, administrativní):

a/ Zákazy a příkazy

Sem spadá široká oblast legislativy ochrany životního prostředí, která se rozvíjí od 60. let a u nás systematictější od 90. let. V rámci **soukromého práva** se může občan domáhat škody, kterou utrpěl na "své" přírodě, **veřejné právo** hájí ve **veřejném zájmu** veřejné statky. Nejde jen o příkazy a zákazy, ale o možnost občana vstupovat do rozhodování. Blíže např. Černý P. a kol.: Budeme je žalovat? Ekologický právní servis, Brno, 1998.

b/Limity - tzv. složkové zákony (termín "složky životního prostředí" - voda, vzduch, půda...) a jejich prováděcí předpisy upravují **limity- nejvyšší přípustná množství** znečišťujících látek v prostředí. **Emisní, imisní a depoziční** limity pro půdu, vzduch a vodu. *Nejčastější* nástroj politiky životního prostředí u nás.

b/Standardy - podnik přijme **dobrovolně** určitý technologický systém, postup, výstup, ten se ale po přijetí stává závazným. (Např. lesní certifikace - Forest Stewardship Council). Výhoda - podnik má zelenou "image".

c/Normy - jde o výrobní, bezpečnostní, potravinářské normy. Např. **maximálně přípustné koncentrace** určitých látek v potravinách. Nebo norma, která upravuje maximální množství NO₃ a dalších látek v pitné vodě.

V současnosti je v konvenční environmentální ekonomii trend k diskreditaci těchto legislativních normotvorných nástrojů. Komise pro životní prostředí OECD je označuje za administrativně náročné, demotivující, mají nízkou makroekonomickou efektivitu (plošná aplikace bez přihlédnutí k tomu, že různé podniky mají různé podmínky a tudíž některé na vyčištění musí nakládat neúměrné množství peněz).

Další problém - postihují pouze podniky, nikoliv spotřebitele, osobní automobily...

Ale legislativa umožňuje vstup veřejnosti, vč. odborné veřejnosti, do politiky žp.

V některých případech jsou zákazy jasně výhodnější, než přímé nástroje (emise toxických látek).

Podle *Janis Birkeland a kol.* (1997) jde o falešnou dichotomii. Ekonomické nástroje, aby byly efektivní, nutně potřebují právní základnu.

Podle *Štěpánka* jsou třeba oba druhy nástrojů (tzv. "mix").

Nepřímé nástroje (regulační, ekonomické) (i tyto ale v případě účasti státu musejí být schváleny a zakotveny legislativně)

a/Poplatky - povinné, zákonem stanovené platby za znečišťování životního prostředí, případně za využívání přírodních zdrojů. *Nejdůležitější* nástroj v ČR - nejvýznamnější poplatky za znečišťování ovzduší, vod a za ukládání odpadů (v r. 1997 75% celk. příjmů z poplatků). Poplatky si firma může odečíst z nákladů. Příjemcem poplatků je stát (směřují většinou do Fondu životního prostředí, který financuje např. infrastrukturu obcí - často čistírny vod apod. - kritizován za zvýhodňování tzv. koncových technologií), případně obce. Kritizovány za nekonceptnost a za to, že nemotivují ke změně - je výhodnější platit poplatky, než snížit znečištění. (fiskální x stimulační funkce)

b/Daňové úlevy - zvláštní forma dotace, měla by být použita u aktivit s výraznou pozitivní externalitou. U nás - daňové prázdny mají po dobu pěti let provozovatelé alt. zdrojů energie. Ze základu daně (max. 2%) si lze odečíst dar neziskovým organizacím, vč. ekologických.

Další možnosti: Nižší sazby DPH- daně z přidané hodnoty, daňové úlevy při darovací, dědické dani apod. U nás není dost. využíváno.

c/ Sankce - pokuty a přirážky, ukládané subjektům za porušení legislativních ustanovení (příkazů a zákazů). Finančně bolestnější pro podniky, protože si je nemohou odečíst z nákladů, musí platit ze zisku.

d/ Finanční podpory. Patří sem **nevratné podpory (granty, dotace)**, včetně příspěvků na úhradu úroků, **vratné podpory (úvěry za výhodných podmínek), garance úvěrů** (stát n. jiný subjekt se zaručí, že v případě nesplácení úvěru podnikatelem/firmou vezme splácení na svá bedra).

e/Depozitně-refundační systémy-DRS. V ceně výrobku je zahrnuta částka - záloha, kterou spotřebitel buď dostane zpět, když zboží vrátí (u nás uzákoněno u skleněných obalů-lahví), nebo nedostane zpět, protože depozitní částka má zajistit finanční zdroje pro sběr a likvidaci výrobku. Má ale právo odložit produkt bezplatně na sběrové místo. U nás u plastových obalů zajišťuje firma Ecocom, v Německu systém Grune Punkt. (Pozn. Systém DRS si může samostatně vytvořit i jednotlivá firma - vratné kopírky firmy Xerox).

f/Environmentální pojištění. Firma se pro případ havárie apod. buď pojistí u pojišťovny, nebo vytvoří zvláštní fond. Jde o pojištění zákonné odpovědnosti za škody a je zavedeno, ale není povinné v zemích EU. Dle env. ekonomie jde o internalizaci externalit, pojistné zvyšuje náklady a tedy motivuje k zavádění bezpečnějších technologií.

g/Přímé úpravy cen. Stát může rozhodnout např. o minimální ceně, kterou monopolní odběratel energie (provozovatel sítě) musí zaplatit za energii z obnov. zdroje (tzv. zelenou energii). Prosazení takovéto minimální ceny (**platby**) vedlo k rozkvětu větrné energie v Dánsku v 80. letech.

U nás jsou od 1.1.2002 cenovým výměrem Energetického regulačního úřadu stanoveny pevné výkupní ceny zelené energie vyšší než u fosilních zdrojů. Lepší (stabilnější) by byl ale zákon.

(Zpracováno podle *Tesařová, J., 2001: Ekonomické nástroje politiky životního prostředí, DP MU, Ekonomicko-správní fakulta, kat. věř. ekonomie, Brno, Štěpánek v Moldan a kol., 1997: Ekonomické aspekty ochrany životního prostředí, Karolinum, Praha, Štěpánek, Z, 1996: Základy ekonomiky živ. prostředí, skriptum VŠE, Praha, Eda Sequens- osobní sdělení*)

Dílejší opatření environmentální politiky bez propojení s ostatními politickými přístupy může znamenat, že jsou opatření env. politiky paralyzována. Např.

1. Cíle hospodářské politiky, jako je hospodářský růst, mohou být v rozporu s cílem ochrany žp.

Další specifické **příklady** z oblasti hospodářské politiky ČR:

2. Transfery (státní výdaje prostředků, získaných pomocí daní):

Dotace poskytované Ministerstvem průmyslu a obchodu podnikům činily v r. 1995 cca 6 miliard Kč. Většina těchto prostředků šla nominálně na ekologická opatření a útlumové programy uhelných, rudných a uranových dolů, byly však dle Nejvyššího kontrolního úřadu ve skutečnosti použity na podporu běžné hospodářské činnosti podniků.

V roce 1996 činily transferové platby Ministerstva dopravy 23 miliard Kč, z toho většina šla na **silniční dopravu (projekce, stavba, opravy silnic)**, další plány veřejných investičních výdajů nadále počítají s cca 20 miliardami ročně na silniční infrastrukturu, na železnici pouze 5 miliard.

Zemědělské dotace, určené k udržení stabilizovaných cen u vybraných komodit (mléko, pšenice) stimulují zemědělce ke **zvyšování produkce a intenzifikaci** výrobních postupů (V r. 1995 cca 3 miliardy)

2. Regulace cen se týká tzv. přirozených monopolů (výroba a rozvod elektřiny, dopravní podniky, plynárny, čištění vody). Po celá 90. léta stát (Ministerstvo financí) stanovil cenový strop pro energii pro domácnosti, který nepokrýval náklady (rozdíl u tepla hradil stát, u plynu a elektřiny se hradilo křížově z cen za průmyslový odběr). Energie pro domácnosti byla tak de facto dotována.

3. Daňová politika je v ČR roztržštěná, např. některé **sazby DPH** zvýhodňují ekologické výrobky, ale existuje i daňové zvýhodnění neekologických produktů. Nejznámější v 90. letech nižší sazba DPH (5%) u energie. Dosud platí pro tepelnou energii. **Poplatky** mohou být chápány jako **spotř. daně**.

(Podle Jilkové, J. v Moldan a kol., 1997: *Ekonomické aspekty ochrany životního prostředí*, Karolinum, Praha)

Dotace celosvětově - viz též okruh 3 (skryté a zjevné dotace v zemědělství, dopravě, energetice).

Vlády dotují mnoha skrytými i zjevnými způsoby. Transferové platby, regulace cen, daňová politika (daňové zvýhodnění), státní garance úvěrů a státní garance náhrady škod (běžné v případě jaderné energetiky, jadernou havárií nejsou pojišťovny ochotny pojistit) jsou všechno formy dotací.

Příklady škodlivých dotací celosvětově:

Miliardy dolarů ročně na subvencování paliv, vybavení, příjmů velkých rybářských firem

302 miliard dolarů ročně pro farmáře v průmyslových zemích, zaměřené na objem produkce (v ČR 40x nižší dotace, než v průměrné zemi EU v r. 1996)

Do roku 1988 v Brazílii daňové zvýhodnění kácení pralesa

Více než 111 miliard dolarů ročně dotace v USA na automobilovou dopravu (investice do silnic a další dopravní služby, odpisy nákladů řidičů z daní) (Podle Roodmana, Worldwatch)

Celosvětové dotace na fosilní paliva a jadernou energii 215-235 miliard USD/rok (Boyle, S., 1999, *The Ecologist* 29, str. 129-132)

Dotace jsou zdůvodňovány např. podporou ekonomického růstu nebo pomocí chudým. Plošné dotace na energii, vodu apod. jsou ale podle někt. názorů sociálně neefektivní - pomáhají spíše bohatým, kteří spotřebují podstatně více.

Definice, co je dotace/subvence, je velmi neurčitá (souvisí úzce s pojmem externalita)

V zemědělství bychom rádi z ekologických a sociálních důvodů viděli spíše malé, nežli velké farmy a spíše bio-, nežli průmyslové obhospodařování. Ale vedle přímých dotací, které zvýhodňují velké farmy, jsou tyto zvýhodňovány ještě nepřímými dotacemi: Nekvantifikované dotace přírody (likvidace zásob podzemních vod, biodiverzity apod.), dotace sociální (rozpad komunit, odkud odcházejí drobní farmáři), dotace, které platí příroda i my svým zdravím jako důsledek dálkového transportu potravin, vládní výdaje na výzkum a na vysokoškolské vzdělání v oboru průmyslového zemědělství, státní výdaje na infrastrukturu, která zvýhodňuje velké agropotravinářské komplexy, a daňový systém, který dosud zvýhodňuje spotřebu energie před využitím lidské práce.

Pod heslem zahraniční pomoci se může skrývat dumping dotovaných zemědělských produktů

USA v desetiletích po 2. světové válce úspěšně vytvořilo v zemích třetího světa závislost na své silně dotované industriálně produkované pšenici. Pod heslem zahraniční pomoci (*food aid*) Americká vláda nabídla zemím, jako je Mali, Kolumbie, Bangladéš levnou pšenici. Směli ji zaplatit ve vlastní (nekonvertibilní) měně. USA takto získané prostředky využila ke stavbě infrastruktury a vojenských objektů na územích těchto států (šlo o prostředky mimo kontrolu kongresu) a zároveň vytvořila poptávku po své pšenici. Po vzniku poptávky prodávalo USA do těchto zemí pšenici dál, ale už beze slev.

Důsledky v Kolumbii: Mezi lety 1951 a 1971 klesly domácí ceny pšenice na polovinu a produkce pšenice v zemi klesla téměř o dvě třetiny. Spotřeba pšenice z domácí produkce poklesla ze 78% na 11%. Zároveň klesla domácí produkce dalších, tradičních plodin. V důsledku tohoto kolapsu zemědělství nastala částečná nebo úplná nezaměstnanost velké části venkovského obyvatelstva.

(Podle H. Friedmannové v Bernstein et al. (eds.), 1990: *The Food Question: Profits vs. People?* Earthscan, London)

Lze za skrytou dotaci považovat podporu režimů v zemích vyvázejících ropu?

Pokud ano, lze k americké plejádě dotací na fosilní paliva přičíst (dle Colina Hinese) 57 miliard USD ročně.

Válka v Iráku!

Světová banka a další mezinárodní instituce (Evropská banka pro obnovu a rozvoj)

jsou dalším **zdrojem** nedomyšlených **subvencí**, v tom smyslu, že prostřednictvím půjček umožňují projekty, které by se jinak neuskutečnily (dálnice pralesem, jaderné elektrárny, velké údolní nádrže, často realizují firmy zemí OECD v zemích třetího světa)

Podle J. Hubera a J. Robertsona jsou **dotovány i banky**, když tvoří nové peníze pomocí dluhu.

Následující politické nástroje jsou v různých podobách - mírách radikality - prosazovány jak environmentálními, tak alespoň některými ekologickými ekonomy:

h/Ekologická daňová reforma (EDR)

Daňový systém je spolu se systémem státních výdajů (fiskální politika) mocným nástrojem pro ovlivňování chování lidí a firem.

Tři důležité cíle daní:

redistributivní (spravedlivější rozdělení bohatství), **zdroj prostředků pro činnost státu** (fiskální fce), **podpoření žádoucích činností** a potlačení nežádoucích (těch, které mají negativní externality-tzv. korektivní daně). (Progressivní důchodové daně mohou mít také proticyklickou funkci- v době krize se vybírá relativně méně daní, protože lidi méně vydělávají, více peněz pak zůstává v oběhu a podporuje poptávku)

Ekologické daně - navrhol již *Pigou* (20.léta). Tzv. **pigoviánskou daň** (uvalovaná na výrobce externality, hodnota se rovná společenským nákladům jeho činnosti, tj. škodám, způsobeným jiným osobám).

V r. 1992 navrhuje Evropská unie **uhlíkovou daň**, tj. uvalit na vstupy do výrobních procesů daně, které by byly úměrné množství uhlíku, který je v procesu spotřebován. Cílem bylo čelit globálnímu oteplování a znečištění ovzduší. Daň by byla **fiskálně neutrální**, tj. celkové zdanění by se nezvýšilo, protože uhlíková daň by byla **kompensována redukcí důchodových daní** (např. daň z příjmu, daň z přidané hodnoty, daň ze zisku, sociální dávky).

Celoevropská uhlíková daň dosud nebyla zavedena, ale stále více se diskutuje o **ekologické daňové reformě (EDR)**. Konkrétní návrhy, co zdanit, jsou různé. Všechny se ale shodují, že je třeba zdanit

to, čeho se nedostává (přírodu, zdroje) a to, co škodí (znečištění, odpady), nikoliv to, čeho je nadbytek (pracovní sílu) či to, co je užitečné (statky a služby) (je třeba zdanit "nedostatky", ne "statky"). *H. Daly* výstižně zobecňuje: je třeba **zdanit throughput - materiálový průtok ekonomickým systémem**, a to buď na začátku (materiálové vstupy s vysokou entropií-suroviny, fosilní paliva) nebo na konci (odpady, znečištění).

EDR by měla být doprovázena vzdělávací kampaní a přímými ekonomickými nástroji typu standardů energetické úspornosti, promyšleným programem státní podpory v oblasti snižování energetické a materiálové náročnosti (včetně výzkumu), státními výdaji na veřejnou dopravu apod.

Colin Hines navrhuje zdanit mj.: spotřebu fosilních paliv v dopravě a v elektrárnách, neefektivní využití nákladního prostoru v nákladní dopravě, firemní vozové parky, těžbu surovin, skládkování a nadměrné obaly, zemědělské vstupy (pesticidy a umělá hnojiva).

James Robertson navrhuje zdanit uhlí, ropu, plyn a jadernou energii v místě produkce. Kromě toho v duchu amerického ekonomy *Henry George* (1879, kniha *Progress and Poverty*) navrhuje zdanit **půdu** tak, aby se zamezilo spekulaci, tj. na základě její hodnoty při plném využití (podle územních plánů).

V praxi existují povzbudivé **příklady** využití ekologických daní, nikoliv ale zatím jako součást komplexní EDR:

Zdanění odpadu: V **Dánsku** od r. 1990 zdaněn odpad, daň postupně vzrostla 3x a vedla k zvýšení podílu recyklace skla, papíru a dalších materiálů. Podíl recyklovaného stavebního odpadu vzrostl z 12% v r. 1985 na 82% v r. 1993, u zahradního odpadu ve stejném období vzrůst recyklované složky z 40% na 80%. Ve **Francii, Dánsku, Rakousku, Belgii, Holandsku** - daň z odpadu zahrnuje i zdanění spalování odpadu. V **Británii** byla nedávno zvýšena daň ze skládkování. Výnosy z daně jdou cíleně na projekty recyklace a další projekty na omezení odpadů. (*dle Molly S. Cato*)

Zdanění znečištění vod: V **Holandsku** od r. 1970 postupně cíleně narůstají daně z vypouštění organických látek a těžkých kovů do vod. Mezi lety 1976 a 1995 kleslo vypouštění Cd, Cr, Cu, Pb, Ni a Zn o 72-99%, Holandsko se navíc dostalo na špici ve vývozu příslušných technologií.

Zdanění CFC. USA, Rakousko a Dánsko zdanily freony a uspíšily tak ukončení jejich výroby podle Montralského protokolu (do r. 1996) (*dle Colin Hines*)

Zdanění igelitových tašek. V **Irsku** na jaře 2002 zdanila vláda igelitové tašky, prodejci daně přesunuli na spotřebitele (t.j. za tašku bylo náhle třeba zaplatit) a spotřeba tašek klesla prakticky na nulu. V Irsku se balí jen do papíru, igelitky jsou nedostatkové zboží (vlastní zkušenost).

Zdanění těžby nerost. surovin a spotřeby fosilní energie. V **Británii** nedávné zvýšení daně z těžby vedly k poklesu zájmu o vápenec. Daň z energie se cíleně využívá na úsporné projekty a projekty na podporu alt. zdrojů (vlast. zkušenost).

Výhody EDR:

1. Očekává se: **omezení spotřeby zdrojů, fosilních paliv, znečištění, globálního oteplování. Přejít na alternativní zdroje, veřejnou dopravu, biozemědělství, úspory energie. Vývoj úsporných výrobních a spotřebních technologií.** Zlepšení živ. prostředí povede k menším výdajům na zdravotnictví a další veřejné výdaje (technologie na konci trubky)

2. V 90. letech proběhlo několik studií - modelování dopadu EDR na ekonomiku a zaměstnanost.

V případě "recyklace" výnosů z daní do omezení daní z lidské práce (např. daň ze mzdy) vychází důsledně nejen zlepšení životního prostředí, ale i **nárůst zaměstnanosti**.

Např. studie Evropské komise (1994), která měla několik variant, počítala v jedné variantě se zdaněním zdrojů a navíc se zavedením obchodovatelných emisních limitů (viz dále), s osvětou a s podporou výzkumu v oblasti alt. zdrojů, přitom současně počítala se snížením příspěvků zaměstnavatelů na zdravotní pojištění zaměstnanců. Vyšlo zlepšení životního prostředí, vyšší ekonomický růst (!) a nárůst zaměstnanosti o 2 miliony (dohromady v 6 modelových zemích EU).

Podobně vycházejí i další studie (Cambridge econometrics - nárůst zaměstnanosti v Británii o 500-700 tisíc prac. míst mezi 1997 a 2005).

Podle C. Hinese je logické, že zaměstnanost naroste. Jednak protože bude pracovní síla levnější a fosilní energie dražší, jednak protože vzhledem k dražší fosilní energii bude výhodné využívat obnovitelné zdroje, izolovat budovy, věnovat se biozemědělství, vzroste význam veřejné dopravy -toto vše je relativně náročné na prac. sílu.

3. Podle C. Hinese přinese zdražení energie internalizaci externalit dálkové dopravy a tudíž větší **ekonomickou lokalizaci** - podporu místní výroby pro místní spotřebu (viz dále), **omezení mezinárodního obchodu** a s ním i škod na žp (doprava, ale např. i zpracování a balení potravin pro dálkový transport)

4. Ek.růst podle některých autorů vzroste či bude pokračovat, ale nebude spojen s rostoucím materiálovým průtokem (oddělení ekonomického růstu a ekologické degradace) (Toto je sporné)

*U EDR se hovoří o tzv **trojitém dividendu**- prospěch přírodě, zaměstnanosti, ekonomickému růstu.*

Námítky-rizika EDR

1. Na rozdíl od zdanění příjmů, které bývá progresivní a tudíž má redistributivní funkci, které by ale v rámci EDR ubývalo na významu, by zdanění energie či nerostných surovin (nepřímé daně) dopadlo finančně na všechny bez rozdílu. Znamenalo by **větší zatížení chudších vrstev** (regresivní daň). (anglicky: problém *equity* - sociální spravedlnosti)

Řešení:

a/ **Kompenzace** chudším domácnostem (zvýšení důchodu, snížení sazeb daní z příjmů), má nevýhodu, že nezmění své chování (např. nadále jezdit autem, mít špatně izlovaná okna)

James Robertson navrhuje jako kompenzaci **občanský příjem** (viz dále)

Colin Hines navrhuje finanční podporu na minimální spotřebu energie (tedy určitá základní dávka energie by byla subvencovaná, nebo by byla osvobozená od DPH). Stát by mohl nepřímo víc zdanit produkty, které si kupují bohatší vrstvy, a naopak.

b/ **Nabídnutí alternativ.** Sem spadají veřejné investice do kvalitní hromadné dopravy. Nebo: dotace- poskytnutí kapitálu na přechod k energeticky a materiálově úspornějšímu život. stylu (případně systém ESCO - půjčka a pak splácení v platbách za energii -viz kapitola "přírodní kapitalismus", okruh 4)

c/ Stát by mohl nepřímo zlepšit situaci chudých tím, že by **víc investoval do zdravotnictví, školství, bydlení.**

Další argumenty: Zlepší-li se celkově životní prostředí, budou na tom chudí lépe, než bohatí, protože bohatí si vždy mohou dovolit kvalitnější životní prostředí. (Např. v Austrálii mají děti z chudších rodin vyšší obsah olova v krvi, než děti z bohatších rodin - *Diesendorf* str. 143. V Americe je 75% toxických odpadů likvidováno v černošských komunitách, ačkoliv tyto tvoří jen 25% populace.). Pro chudé bude také dobré, že **vzroste zaměstnanost.**

2. Asi nejzávažnější námitka se týká obavy z **nekonkurenceschopnosti** produktů na světových trzích vzhledem k vysokým energetickým (materiálovým) nákladům. Důsledné řešení je komplex programů, zaměřených na **lokalizaci** (viz dále), kompromisní řešení jsou **časově omezené úlevy** pro podniky, aby měly čas na přechod k materiálově a energeticky méně náročné výrobě. **V EU a u nás** se však při potenciální EDR uvažuje o **výjimkách** pro podniky, které jsou materiálově a energeticky náročné ze samé podstaty výroby (chemické redukce, elektrolytické procesy, metalurgie) Např. hliníkárný (!).

3. **Daň z energie sama sebe časem zlikviduje** (cílem daní je omezit spotřebu). To lze do určité míry kompenzovat tím, že daň bude nabíhat postupně - tedy bude se časem zvyšovat. Podle *Jamese Robertsona* ale vždy bude nějaká energie třeba, takže nějaká daň vždycky bude. Navíc možná v situaci nižších škod na životním prostředí a na zdraví lidí a méně intenzivního *throughput*, v situaci, kdy se bude práce víc vyplácet a bude vyšší zaměstnanost, bude trochu jiná ekonomika - daně budou nižší, ale potřeba státních výdajů také klesne.

4. **Náhlá změna daňového systému destabilizuje ekonomiku. Náhle EDR zavést nelze,** proto se počítá s postupným zvyšováním. Např. *Prof. von Weiszacker* navrhuje postupný nárůst daně z fosilních paliv a jaderné energie, případně dalších zdrojů, o cca 5% ročně po dobu 30-40 let, tak, aby "*vznikla silná a trvalá pobídka k investování do nových technologií, které by významně snížily vstupy energie a primárních surovin na jednotku výstupu.*"

5. **Zdanění energie povede k inflaci.** Podle C. Hinese tomu lze zabránit právě snížením daní z příjmu a ze zisku, nebo alespoň zárukou jejich nezvyšování. Pomohlo by i snížení sazeb DPH a samozřejmě pozvolnost zaváděných úprav, aby firmy měly čas zavést úsporná opatření. A tomuto lze pomoci dotační politikou, státními investicemi do výzkumu v této sféře apod.

Podle průzkumů v USA a v EU podporuje EDR 70% lidí, pokud je jim popsáno, o co jde.

EDR v ČR. V zásadě je u nás snaha zdanit elektrinu a fosilní paliva podle návrhu směrnice EU, která je formulována velmi obecně. Problém je konkurenceschopnost energeticky náročných výrobníků. Forma kompenzací není ještě jasná, je ale jasné, že ČR je hodně energeticky neefektivní (vysoká energetická náročnost na jednotku HDP). 2006 - EDR je v programu vlády, ale nezdá se, že se do voleb podaří prosadit. Chybí také navzdory kampani Hnutí Duha stále širší diskuse na toto téma.

(Daně zpracovány podle: C. Hines, 2000: Localization - a Global Manifesto, Earthscan, London, kap. 10, Molly S. Cato and Miriam Kennet, 1999: Green Economics, Green Audit, Aberystwyth, Diesendorf, M and C. Hamilton, 1997: Human Ecology, Human Economy, p.312-316, Chmelík, T.,1999, str. 70-81 ve sborníku: Environmentální ekonomie, politika a vnější vztahy ČR, VŠE)

i/ Obchodovatelná povolení (tradeable permits)

Tento systém má při zavádění **tři fáze**:

1. Na základě odhadu únosné kapacity prostředí, analýzy cost-benefit, mezinárodních dohod, či jiným způsobem se určí omezené množství - **emisních limitů** (viz přímé nástroje) **převedených na obchodovatelné cenné papíry-emisní povolení** neboli "**práva znečišťovat**". *Daly* toto vnímá jako **normativní stanovení throughput** - rozhodnutí o velikosti - měřítku - ekonomiky (její části).

Emisní povolení mohou být jako celek konstantní, mohou se vztahovat k určitému budoucímu datu, nebo se mohou každý rok snižovat.

2. Další fáze je **distribuce**: rozhodnutí, kdo dostane na začátku kolik "práv znečišťovat". Práva mohou být distribuována podnikům (státům) podle toho, jaké již mají emise v současnosti (tzv. *grandfathering* -obročnictví?), státům podle HDP či počtu obyvatel, nebo mohou být vnímána jako veřejný státní majetek a prodána podnikům v aukci. Práva by měla být distribuována spravedlivě (*equity*.)

V těchto prvních dvou fázích nehraje roli trh, jde o etické rozhodnutí na úrovni obce, státu, veřejnosti, odborníků. (Daly)

3. V třetí fázi nastoupí **trh. Penežní ceny emisních povolení nejsou stanoveny, určuje je trh**. Firma, pro kterou je ekonomicky snadnější emise snížit, je sníží, protože se jí to vyplatí vzhledem k tomu, že může jiné firmě, pro kterou je dražší limity snížit či naopak je potřebuje zvýšit, prodat své emisní povolení se ziskem. (Ekonomové hovoří o minimalizaci společenských nákladů nutných na dosažení požadované úrovně znečištění). I v této fázi je ale potřeba **dohled ze strany státu**.

Obchodovatelné limity v praxi:

USA: Zavedeno v 70. letech pro snižování emisí SO₂, nyní probíhá ve více státech a pro další látky (NO_x, těkavé organické látky).

Německo: úspěšný program

EU: EU si stanovila pro rok 2010 cíl zvýšit podíl energie z obnovitelných zdrojů na 12% z celku. Podobně v oblasti emisí CO₂ - snížení o 7%. Jednotlivé země v rámci EU mají stanovené různé limity a v současné době již CO₂ obchody probíhají oficiálně i u nás. Problém z hlediska účelu (omezení CO₂) je v tom, že povolenky dostaly (pouze velké) firmy zdarma, navíc povolené množství je pravděpodobně nadhodnoceno (čili první a druhá fáze se příliš nezdařila).

Výhody:

Obchodovatelná povolení kompenzují skutečnost, že příroda sama si za znečištění neúčtuje, vytvořením tržních cen namísto stínových.

Ceny drží krok s inflací.

Do určité míry snižují administrativu a zefektivňují celý proces-snížení celkových nákladů vedoucích k cíli (bod 3). Přitom hlavní rozhodování zůstává v rukou společnosti (body 1 a 2).

Nevýhody:

-Veřejnost nemůže ovlivnit, který podnik se jak rozhodne (problém lokální **demokracie**).

-Firmy se mohou rozhodnout pro **řešení na konci trubky**

-Nebezpečí **nedostatečné kontroly a korupce**. Např. nedávno v USA (Kalifornie) makléřská organizace obchodovala s povoleními (kredity), které neexistovaly. V New Jersey se ukázalo, že státní orgán, pověřený dohledem, nekontroloval dostatečně, resp. neměl možnost kontrolovat zda deklarované snížení emisí podniky skutečně nastalo.

-Možnost **nevhodné podnikové strategie** (podniky v New Jersey založily dlouhodobou strategii na tom, že v budoucnu budou ke koupi povolení, i když to není zdaleka jisté.)

(Limity zpracovány podle Tesařové, Dalyho- Beyond Growth str. 52, Diesendorf a Hamilton str. 316-320, internetový časopis Gallon Environment Letter 28.11.2002, R.Douthwaite osob. sdělení)

Uvedená opatření prosazují environmentální i ekologičtí ekonomové. Nejsou v zásadě v rozporu se skrytými předpoklady ekonomické teorie, jako je nekonečný ekonomický růst, prospěšnost volného obchodu a všeobecná existence efektivních trhů. Vedle těchto opatření, akceptovaných dnes středním proudem progresivnějších ekonomů, existují i radikálnější koncepce řešení, které jeden nebo více uvedených skrytých předpokladů zpochybňují. Herman Daly řadu let zpochybňuje myšlenku nekonečného růstu a navrhuje maximální průtok ekonomickým systémem jako jeden z makroekonomických ukazatelů. Viz 5 (Ekologická ekonomie). Další "radikální disident" je Brit Colin Hines, který odmítá prospěšnost volného obchodu a zatím nejpřesvědčivěji formuloval myšlenku lokalizace jak alternativu globalizace:

Globalizace je podle *Colina Hinese (Localization - A Global Manifesto, Earthscan, London)* systematické omezování bariér toku zboží a peněz mezi zeměmi pomocí obchodních pravidel, které utvářejí velké obchodní společnosti k vlastnímu prospěchu. (To vede k likvidaci místních ekonomik a k "závodu ke dnu".) **Globalizace není nevyhnutelná (!)**. Na její místo jako cíl staví **lokalizaci**, tj. podporu místně vlastněných podniků, které užívají místní zdroje trvale udržitelným způsobem, zaměstnávají místní pracovníky za slušnou mzdu a slouží hlavně místním trhům. To vede k obnově možnosti rozhodování v místě. Nejde o absolutní soběstačnost či izolaci. Od (negativní) **globalizace** odlišuje (pozitivní) **translokaci** - tok myšlenek, technologií, informací, kultury, peněz a zboží, které mají za konečný cíl

ochranu a obnovu lokálních ekonomik na celém světě. Většina knihy je věnována **výčtu možných opatření k cíli lokalizace**, včetně EDR, obch. povolení a dalších, které převzal, shrnul a hodnotí z hlediska dosažení cíle lokalizace:

j/ (Některá) lokalizační opatření podle Colina Hinese:

Opatření na kontrolu dovozu zboží

Cílem je omezovat zbytečné dovozy a vývozy, zachovat jen nutné (to, co si země či jejich seskupení nedokáží vyrobit samy)

Během 5-10 let by se měly zavádět na úrovni zemí a seskupení opatření na kontrolu dovozu s cílem podpořit soběstačnost. Zaváděcí období umožní přechod u ohrožených firem na lokální či regionální produkci.

Tato opatření jsou zároveň příjmem pro st. pokladnu (fiskální funkce)

Patří sem:

Tarify - zdanění dováženého zboží - postupně by rostlo v období přechodu k lokalizaci. Tarify by a byly uvaleny pouze na zboží, u něhož by bylo jasné, že ho lze vyrábět i místně (tj na úrovni země nebo bloku zemí).

Dovozní kvóty - určené množství zboží, které je povolené dovážet (vhodné trvale u zboží, které nelze vyrábět lokálně - umožňuje diskriminaci na základě etických standartů)

Ne-tarifní bariéry, např. environmentální a sociální standardy- při nesplnění lze diskriminovat proti dovozům

Námítky proti lokalizaci a odpovědi dle C.H.:

Zboží bude dražší! Ano, bude, ale

- díky počítačovým technologiím se začínají vyplácet i malé výrobní série
- přestane subvencování cen zboží nízkými mzdami a destrukcí přír. kapitálu
- klesne nezaměstnanost, mezinárodní zločinnost, nerovnost v příjmech
- opatření bude namířeno proti nadnárodním společnostem, které tak nebudou moci minimalizovat své daně, tudíž by měly být větší státní příjmy z daní, z nichž lze podporami zvýhodňovat nejchudší obyvatele

Země jsou na mezinárodním obchodu závislé!

Ano, ale na velmi destruktivní formě mezinárodního obchodu (závod ke dnu). Opatření na omezení zbytečného obchodu budou zaváděna postupně tak, aby se země měly čas přeorientovat. Menší část mezinárodního obchodu (např. některé tropické plodiny nebo skotská whisky) zůstane zachována.

Nebude-li konkurence, bude výroba neefektivní! Zboží bude nejen drahé, ale i nekvalitní.

Ve skutečnosti právě omezením moci nadnárodních firem, které mají dnes často téměř monopolní postavení, konkurence vzroste. Konkurence potrvá na lokálnější úrovni v oblasti lepšího designu či energetické efektivity, ale nikoliv na bázi externalizace nákladů. Nebude "závod ke dnu", budou se tudíž moci zvýšit standardy kvality

Žádná země se nemůže o takovýto radikální obrát pokusit sama!

To je pravda, globální finanční trhy by ji zničily. Může se o to pokusit jen silné seskupení států, jako je Severní Amerika či EU. Ostatní země budou následovat. (platí i pro kapitál - viz dále)

Chudí v rozvojových zemích závisí na mezinárodním obchodu, aby unikli chudobě!

Většina obchodu se zeměmi OECD je s hrstkou zemí třetího světa, hlavně v Asii. Ty by mohly během desetiletého přechodného období rozvinout vlastní regionální obchod. Většinu zemí třetího světa nutí současný systém k zdeformované formě vývozu, kdy chudé země si konkurují navzájem. Cílem není pokračování v této spirále, ale změna pravidel obchodu, která by umožnila obnovu a rozmanitost lokálních ekonomik - to teprve chudým pomůže.

Lokalizace přispěje k pravicovému nacionalismu!

Naopak. Současná nejistota a nezaměstnanost vede k Evropě k nárůstu extrémní pravice, v Asii vedla krize k nárůstu etnických konfliktů, v Rusku s ekonomickými problémy roste xenofobie a antisemitismus. Lokalizace sníží pocity nejistoty a tudíž bude působit proti tomuto trendu.

Protekcionalismus se neosvědčil ve třicátých letech a neosvědčil se v komunistických zemích!

V 30. letech byl protekcionalismus zaměřený na centralizované národní ekonomiky, které chtěly posílit svůj průmysl, aby si mohly ještě více konkurovat. Lokalizace podporuje decentralizovanou ekonomiku.

Oproti situaci v zemích reálného socialismu zůstane zachována vnitrostátní konkurence, mezinárodní tok technologií a nápadů, navíc EDR (zejména zdanění zdrojů) bude působit proti energetické neefektivnosti.

Opatření na kontrolu toků kapitálu

Mezinárodní investiční dohody by měly být pozměněny tak, aby splňovaly cíl: **Posílit demokratickou kontrolu kapitálu a stimulovat investice, které pomáhají lokálním ekonomikám.**

Obecně ke znění pravidel: Vlády by měly podporovat investice, které zvyšují lokální zaměstnanost vč. slušných mezd, jsou příznivé pro ochranu životního prostředí a všeobecně zlepšují kvalitu života v zemích, které jsou členy dohody. Mohou na investory uvalit podmínky, jako je:

- preferenční lokálních zásobovacích zdrojů
- podpora alespoň minimálního podílu místních akcionářů
- určitý podíl místních zaměstnanců
- zachování enviro. a sociálních standardů apod.

Vlády by se dohodly, že vydané předpisy neomezí lokální kontrolu nad kapitálem a nesmí bránit investorům upřednostňovat místní zájmy...atd.

Konkrétní opatření:

Tobinova daň - zdanění krátkodobých zahraničních kapitálových investic - k omezení spekulace (viz článek J. Vítka LN 7.8.1999 příloha - v krabici). Zatím zavedeno v nepatrné míře v Kanadě a snad ve Francii.

kontrola kapitálových toků

omezení možnosti půjček na spekulativní účely

koordinovaný útok na daňové úniky (vč. daňových rájů)

kontrola vnitřní firemních transferů (v zájmu nízkých daní)...

Tato opatření by se předem ohlásila a zaváděla postupně, kofiskace majetku by hrozila těm, kdo by se pokusili opatření vyhnout nelegálním způsobem.

Další opatření:

Opatření na posílení konkurence (Omezení tržního podílu jednotlivých firem, granty a půjčky pro vstup na trh nových firem, další opatření omezující moc velkých firem omezující konkurenci)

Občanský příjem (viz dále)

Demokratizace politického procesu (průhlednost financování politických stran)

Změna pravidel WTO

*Známý kritik systému, který zpochybňuje především třetí předpoklad tradiční ekonomické teorie-existenci efektivních trhů - je Američan David Korten. V knize *When Corporations Rule the World* (1995, vyšlo i slovensky) přesvědčivě popisuje svět, kdy namísto mnoha stejně silných hráčů existují na jedné straně občané, na druhé straně stále silnější nadnárodní firmy, které aniž by si samy mohly pomoci, propadají tzv. závodu ke dnu - vítězem je ten, kdo dokáže své náklady nejúspěšněji externalizovat (nejnižší mzdy, nejnižší env. standardy, tudíž nejnižší ceny).*

k/Některá opatření k omezení moci nadnárodních firem - D. Korten (str.312 a dál)

Adam Smith i komunistická teorie vychází z vize světa drobných vlastníků. Ve skutečnosti komunismus i kapitalismus zklamal. Komunismus majetková práva převedl na stát, aniž by měl občan možnost tento stát kontrolovat. Kapitalismus průběžně přesouvá majetková práva na obří firmy a finanční instituce, které nemohou kontrolovat ani jejich vlastníci.

Existuje alternativa: (skutečná) tržní ekonomika, kde prim hrají rodinné firmy, drobné družstevní podniky, firmy patřící zaměstnancům, obecní a místní korporace. Splývá zde peněžní a sociální ekonomika.

Korten navrhuje některá stejná opatření, jako env. ekonomie a C.Hines.

Doplňuje a upřesňuje:

Malá (0,5%) daň ze všech finančních transakcí (nákup a prodej akcií, zahr. měn, derivátů..omezila by spekulaci)

Progresivní daň z krátkodobých zisků (80% z prodeje aktiv, držných méně, než týden, 50% z prodeje aktiv, držných déle, než týden, ale méně, než 6 měsíců, atd.)

100% povinné rezervy komerčních bank (namísto současných několika procent). Byla by tak omezená schopnost bank tvořit peníze prostřednictvím dluhu.

Silná regulace finančních derivátů (*derivatives, futures contracts*). Jsou to sázky na budoucí cenový pohyb akcií, měn, úrokových sazeb a celých indexů akciových trhů. Sázky na budoucí úrokové míry v 70. letech neexistovaly, v 90. letech se rovnají polovině GDP USA. V zásadě jde o hazard a jako takový by měl být silně zdaněn, firmy by měly veřejnost o svém podílu na těchto spekulacích informovat, penzijní fondy by neměly do takovýchto firem (které spekulují) investovat.

Vláda by měla pojišťovat vklady pouze těch bank, které investují převážnou část svých prostředků lokálně, a jejichž investice odpovídají etickým standardům.

Zvýhodnění výkupu firem zaměstnanci. Nejlepší kapitál je místní zakořeněný kapitál. Pravidla pro nucenou správu bankrotujících firem by měla zohlednit preferenční možnost výkupu firmy zaměstnanci, případně místní obcí, v závislosti na čase, po který zaměstnanci ve firmě pracovali, a v závislosti na stupni podpory, které se firmě od obce dostalo (infrastruktura apod.)

Každoročně by se vyplácely všechny zisky korporací akcionářům. Oni, nikoliv firma, by z nich platili daně. Pokud by se toto dohodlo celosvětově, zmizely by deformace ve strategiích firem, daně snahou minimalizovat zdanitelný zisk (např. přesun zisku do zemí, kde je daň nižší, pomocí vnitřní firemních transferů-viz Hines). Korporace by ale mohly být daněny např. uhlíkovou daní (EDR)

Cílené omezování dotací korporacím. Vlády by se měly systematicky snažit odstranit dotace korporacím, jako jsou poplatky za vyčerpávání zdrojů (*resource depletion allowances*), subvencování vývozu, daňové prázdny. Výjimkou by mohly být dotace, které jsou nutné k podpoře lokálně vlastněných a fungujících firem.

Reformy brettwoodských institucí (str. 322 a dál)

Světová banka by měla ukončit činnost. Posilování zadluženosti není užitečná role, a je načase si přiznat, že Světová banka nebyla dobrý nápad.

IMF Mezinárodní měnový fond by se mohl transformovat na instituci v rámci OSN, která by postupně odepisovala dluh Třetího světa, regulovala světové finanční trhy...a administrovala Tobinovu daň z mezinárodních transakcí.

WTO Světová obch. organizace by měla být nahrazena institucí pod křídly OSN, její hlavní funkcí necht' je regulace nadnárodních korporací a obchodu a vymáhání a prosazování dodržování domluvených pravidel.

I/ Občanský (základní sociální) příjem a omezení komodifikace životního stylu - André Gorz

Občanský příjem je určitá menší stabilní měsíční částka, na kterou má každý nárok bez ohledu na to, jestli pracuje nebo ne. Nahrazuje dávky v nezaměstnanosti, starobní důchod, přídavky na děti. S věkem by mohl růst (důchodci by měli víc a děti méně). Prosazuje ho řada autorů (vč. *Kortena, J. Robertsona*).

Ve Francii o něm hovoří *André Gorz* (nar. v Rakousku 1924, žije v Paříži). *Gorz* prosazuje myšlenku základního sociálního příjmu v kontextu situace, kdy stoupá produktivita práce a směřujeme **k nulovému růstu**. V této situaci je třeba **omezit pracovní dobu** (ve Francii k tomu už došlo) tak, aby **víc lidí mohlo pracovat** a nevznikala dichotomie mezi menšinou dobře placených, ale přepracovaných odborníků ve vysoce produktivních zaměstnáních, a zbytkem populace, kteří pracují ve stále zbytnějších službách. Vzniká zde nová **vrstva sluhů**. (Rostoucí nůžky mezi bohatými a chudými). Navíc je tu problém likvidace životního prostředí. Pokud budou mít lidé základní příjem a omezenou pracovní dobu, **budou mít víc času na vzájemnou výpomoc**, na nepeněžní aktivity, a **klesne potřeba produkce zbytečného zboží**. Vzroste sociální kapitál (zvětší se druhé patro dortu Hendersonové). Lidé, kteří bezplatně pečují o rodinu, často ženy, se budou cítit víc ceněny. *Gorz* je ovlivněn *Polanyim a Illichem*, je třeba vyklesat si v ekonomickém systému, který se snaží kolonizovat náš volný čas, svůj prostor pro smysluplnou vzájemnou nekomerční činnost. To by měl být cíl **skutečné politické levice**. Ta se teď nachází mimo politické spektrum, na radikálním myšlenkovém okraji.

Autoři, prosazující tento základní příjem, poukazují na omezení byrokracie a na obehnutí "pasti chudoby" (*poverty trap*), kdy se lidem s nízkými příjmy vyplatí nechodit do práce, protože na tom prodělají (nízké mzdy plus vyšší náklady na dopravu, ošacení apod. znamenají, že se jim vyplatí žít ze sociálních dávek a nechodit do práce). Teď budou moci chodit do práce a vydělají na tom, protože občanský příjem jim zůstane. V případě, že by občan měl zajištěn základní příjem, lze se nadít, že některé mzdy (zajímavá práce) klesnou, některé (nepříjemná práce) naopak stoupnou.

Hlavní protiargumenty: Lidé nebudou chtít pracovat (ale to by tak nevedlo ve společnosti, kde je nezaměstnanost), stát na to nebude mít peníze. *Korten* navrhuje v chudších zemích nahradit pozemkovou reformou. Jde o totéž: aby lidé měli buď základní příjem, nebo kus půdy, aby se stali méně závislími na systému.

Gorz, André, 1994 (1991): Capitalism, Socialism, Ecology. Verso, London

Okruh 7: Řešení - reforma peněžního systému, bankovníctví. Alternativní banky. (Část)

Toto bude částečně pojednáno v přednášce Peníze a ekonomický růst. Reformy probírat nebudeme, přečtěte si navrhované přístupy, snažte se pochopit princip, udělejte si vlastní názor.

Oddělení funkce peněz jako zúčtovací jednotky a peněz jako uchovatele hodnoty. Nahrazení zlatého standartu energetickým standartem (teorie "Contraction and Convergence"). Přesun práva tvorby nových peněz z komerčních bank na stát (J. Robertson). Alternativní bankovní instituce: Mondragonský systém, systém Worgl (Švýcarsko), etické a bezúročné banky, úvěrová družstva. Lokální měnové systémy: LETS, Ithacké "peníze" (USA), časodolary.

V posledních několika letech se množí teoretické návrhy reformy peněžních a bankovních systémů. Paralelně vyrůstají lokálně a často spontánně alternativní měnové systémy a vzrůstá zájem o alternativní bankovní instituce. Historie mnohých těchto netradičních bankovních a měnových systémů sahá hluboko do minulosti.

Teoretické návrhy reformy

Proč jsou třeba-z čeho je současný měnový a bankovní systém obviňován?

1. Komerční banky a nikoliv stát tvoří většinu nových peněz. Ekonomika založená na dluhu.

Podle reformátorů tvoří komerční banky většinu nových peněz (mimo mince a bankovky, které vydává centrální banka) formou dluhu. Navazují tak na tradici "nepoctivého zlatníka" (Douthwaite, str. 14-15, krabice), který vydával úpisy na víc zlatáků, než si u něj lidé uložili. Banky mají **povinnou minimální míru rezerv** např. 10%, to znamená, že **z úložek občanů musí mít pohotově (fyzicky) ve formě hotovosti rezervu 10%** (většinou uloženo u centrální banky), **zbytek mohou půjčovat a získávají z těchto půjček úroky**. Z jedné úložky 100,- Kč **může tak vzniknout postupně kaskádovitým efektem až 900,-Kč ve formě nových peněz**. Nejde o bankovky a mince,

ale o tzv. depozitní peníze - **peníze uložené na účtech**. Podrobněji viz můj článek v Sed gen. nebo *Douthwaite* str.15-16 (obojí v krabici). Český se tomu říká **multiplikovaná expanze depozit** (Fuchs-Makroekonomie str. 85-87), jejíž rozsah stanovuje **prostý multiplikátor depozit** (závislost na míře povinných rezerv) a **peněžní multiplikátor** (závisí na dalších faktorech).

Když se dluh bance splácí, pak takto vytvořené peníze, resp. jejich část (část, kterou banka nedá do oběhu formou mezd zaměstnancům apod.), zisk banky, opět "mizí" z oběhu, pokud banka peníze opět nepůjčí. Ale je tu ještě **problém úroku**, který dlužník musí splatit s dluhem. Splácí tedy víc peněz, než dostal, ale kde je vezme?

1.2. Důsledky vzniku většiny nových peněz formou dluhu (*Ale většina následujících bodů i jiné příčiny!*)

1.2.1. Polarita chudí-bohatí a tlak na ekonomický růst

Odpověď na poslední otázku je podle reformátorů trojí. Tyto nové, dodatečné peníze dlužník získá buď tak, že a/ochudí sebe, nebo b/ochudí někoho jiného, nebo se a/dostanou do oběhu tak, že celková peněžní zásoba mezitím vzrostla. V prvním a druhém případě dochází ke **koncentraci peněz** (věřitel bohatne, dlužník chudne) **ve společnosti - růst polarity chudí-bohatí, chudé oblasti-bohaté oblasti, chudé země- bohaté země**. To je důvod, proč křesťanství historicky a islám dosud půjčování na úrok (lichva) zakazuje.

V třetím případě dochází k talku na **ekonomický růst** (růst peněžní zásoby nemůže probíhat bez současného růstu GDP, tedy nárůstu celkové sumy zboží a služeb, vyprodukovaných v dané zemi (či přechodu těchto služeb a statků, které se již dříve produkovaly doma či jako sousedská výpomoc, do peněžní sféry - tzv. **monetizace ekonomiky**).

Tato témata rozvádějí *Michael Rowbotham* (*The Grip of Death, 1998*) a *Margrit Kennedy* (*ová*) (*Interest and Inflation-Free Money, 1995*), která upozorňuje, že dluh, ztělesněný ve výrobcích (výrobce si musel vypůjčit a teď dluh splácí, výrobky jsou o to dražší) je vlastně regresivní daní - nejvíce postihuje nejchudší část populace.

1.2.2. Zvláštní dotace bankám a ochuzení státu, problém ražebného

Banky berou peníze z běžných účtů občanů a firem a investují je (půjčují je) a čerpají z takto půjčených peněz úroky. Tato situace, kdy banky půjčují peníze, které si nemusí samy půjčit, znamená podle *Hubera a Robertsona* de facto masivní a nezaslouženou **dotaci** bankám. Nebo něco jako neoficiální **daň**. Banky půjčují peníze např. na úrok 9%, a normálně by si tyto peníze měly samy zase někde půjčit, např. na 4%. Měly by pak zasloužený zisk za své makléřské (brokerské) služby 5%. Ve skutečnosti si ale banky půjčují (na úrok) jen část peněz, které dál půjčují (ze spořicíh účtů - termínovaných vkladů) a z části, kterou si "vypůjčí" z běžných účtů, úrok neplatí. Platí tedy v tomto případě 0% a účtují si 9%. Mají tedy nezasloužený zisk 5%. Lze ho též chápat jako "**ražebné**" (angl. *seignorage*). Historicky měl pán (seigneur) a později **stát zisk z ražby peněz**, protože materiál a ražba stála méně, než byla hodnota peněz. Dnes ale mince a bankovky, které dává do oběhu centrální banka, tvoří mizivou část peněz v oběhu, většina jsou nehotovostní peníze, které dávají do oběhu komerční banky formou dluhu (viz 1.1.). Náklady na jejich tvorbu jsou přitom zanedbatelné. **Stát je tak ochuzen o ražebné, které by získal, kdyby dával peníze do oběhu sám.**

Není spravedlivé, aby banky měly nezasloužený zisk. Je to i v rozporu s teorií volného trhu (neodůvodněná dotace jednomu z aktérů trhu). **Tento zisk by měl mít stát a rozdělit-distribuovat** takto získané **prostředky podle demokraticky dohodnutých priorit**.

Související mezinárodní dimenze - viz 2.

1.2.3. Ztráta kontroly státu nad tvorbou peněz a státní dluh

Dnes tvoří banky nové peníze formou dluhu a stát prostřednictvím centrální banky je může kontrolovat jen nepřímou: Stanovením povinných min. rezerv, výše úrokové sazby či operacemi na volném trhu (blíže viz *Douthwaite* str. 17-18, krabice). Z nich **skutečně efektivní jsou pouze výše úrokových měr** (tzv. **diskontní sazby** - úrok, který komerční banka musí platit centrální bance, pokud si od ní chce půjčit peníze. S diskontní úrokovou sazbou rostou i ostatní úroky. Se zvýšenou úrokovou mírou roste cena peněz, tedy úrok, který musíme platit, chceme-li si peníze půjčit, a proto klesá celkový počet nových výpůjček, a tudíž i celkové množství peněz v

oběhu. Zvýšené úrokové míry mají ale další složité dopady na ekonomiku, např. nevýhodnost pro podnikatele, dražší výrobky se zabudovanými náklady na úroky mohou vést k inflaci). Pokud stát potřebuje peníze nad rámec daní, musí si je vypůjčit. Kdyby měl příjem z ražebného, měl by např. pro státní investice či jiné výdaje další zdroj prostředků mimo daně. To by vedlo k snížení státního dluhu.

1.2.4. Neprůhlednost a nestabilita ekonomického systému

Neprůhlednost:

Současný ekonomický systém je neprůhledný:

1. Tvorba nových peněz je propojena s rozhodováním, jak tyto peníze budou použity. Tj. banky rozhodují, komu peníze půjčí. Pomáhají tak formovat ekonomiku - rozhodují o investicích apod.
2. Vzhledem k tomu, že banky půjčují peníze na běžných účtech svých zákazníků, existuje nejistota, co jsou vlastně ještě peníze. Hovoří se o peněžních agregátech M_0, M_1, M_2, M_3, M_4 , přičemž M_0 jsou jen mince a bankovky, tzv. oběživo, M_1 je M_0 plus peníze na běžných účtech, atd., a označení se navíc liší v jednotlivých zemích. Je těžké spočítat, kolik peněz je vlastně v oběhu.

Nestabilita:

V současném systému existuje tzv. posilující (pozitivní) zpětná vazba ekonomických cyklů. Množství peněz v oběhu buď rychle narůstá, když je expanze ekonomiky (viz **1.-multiplikátor**), nebo naopak rychle klesá v období recese. Je těžké udržet správné množství peněz v oběhu. Jiná forma nestability je **kasínový kapitalismus**, způsobený částečně **ekonomickým růstem - 1.2.1.** (viz článek J. Vítka o Tobinově dani - krabice), částečně **deregulací mezinárodního toku kapitálu (C. Hines)** (viz též *Douthwaite str. 19-20*) a zánikem **zlatého standardu (3.)**

2. Nespravedlivé zisky nejbohatších zemí

Protože **zejména dolar**, v menší míře i libra, jen a nyní snad euro slouží jako rezervní měny států a také mafie, **mají tyto země -USA, Británie...-**, resp. jejich banky, **velké nezasloužené zisky z "ražebného"**. Dolary, které např. USA zaplatí za zboží z ciziny, zůstanou v místě, odkud zboží přišlo, jako mezinárodní měna. Existuje tedy nevratný tok dolarů z USA ven - obchodní deficit - USA nakupuje víc, než prodává - aniž by to poškodilo ekonomiku USA a snížilo cenu dolaru na světových trzích, protože po dolarech - z nichž většinu americké banky tvoří z ničeho - je na světových finančních trzích stále poptávka. **Je to měna, v níž má svět stále největší důvěru, protože Amerika je považována za vojensky a ekonomicky silnou zemi.** (*Douthwaite str. 52-53, krabice*)

3. Od zániku zlatého standardu chybí hodnota, k níž peníze lze vztáhnout -nejdou ničím kryté

Jejich **množství nyní roste velmi rychle, ale hodnota kolísá** (*Douthwaite*). To přispívá k nestabilitě měn a celého peněžního systému, ke kasínovému kapitalismu. (Pro zajímavost: *Polanyi* ale varoval před kombinací zlatého standardu a volného obchodu - blíže uvod k vydání z r. 2001 str. xxxi až xxxii)

Protože peníze nejsou ničím konkrétním kryté, nefungují dobře jako **zúčtovací jednotka**. Jejich nárůst (úroky) lze neomezeně extrapolovat do budoucna (viz analýza nákladů a přínosů, text z 21.11), což vede k nesprávnému hodnocení hodnoty přírodních zdrojů a nákladů na likvidaci škod v budoucnosti.

4. Peníze vznikají nejen privátně, ale navíc centrálně a investují se do oblastí, které slibují rychlejší návratnost vloženého kapitálu či úvěru

Místní komunity nemají možnost samy tvořit peníze a jsou závislé na přísunu peněz zvenčí. Jinými slovy - musejí něco prodávat, produkovat navenek, aby získaly prostředek směny, bez něj nemohou navzájem obchodovat, i když by si měly co nabídnout.

Vzhledem k tomu, že banky nemají až na výjimky (legislativa v USA) povinnost investovat v místě (a to i pokud zde mají pobočku), dochází k tomu, že **banky investují peníze svých strádatelů v lukrativních oblastech**, často na druhém konci světa, či spekulují (viz článek *Vítka* Tobinova daň) na burze. To vede k úpadku venkovských oblastí či center velkých měst. Opět posilující (pozitivní)

zpětná vazba: nejsou úvěry - nelze podnikat - není práce - lidé se odstěhují - není kdo by podnikal a komu by banky půjčily, i kdyby chtěly, atd.). To vede opět k **polarizaci bohatství (1.2.1)**

5. Různé funkce peněz je obtížné skloubit.

Peníze mají podle ekonomů **tři funkce** (*Douthwaite str. 11-12*, ale akceptováno všeobecně)::

a/Jako prostředek směny- usnadňuje vzájemný prodej a nákup. Měly by tudíž být všeobecně akceptovatelné, mít poměrně vysokou hodnotu ve vztahu k váze, být dělitelné a nějakým způsobem omezené, aby v ně lidé měli důvěru.

b/Jako uchovatel hodnoty- umožňují převést si peníze do budoucnosti, spořit a peníze využít třeba za dvacet let, až je budu potřebovat (uchování kupní síly) . Měly by mít zaručené trvání a málo podléhat inflaci.

c/Jako zúčtovací jednotka - umožňují porovnávat ceny a výdaje v čase a prostoru, vést účetnictví, rozhodovat o investicích. Měly by málo podléhat inflaci a výkyvům v kursech (kursy měn).

Podle *Douthwaitea* ale i dalších reformátorů **současné peníze tyto funkce neplní dobře** a je to mj. i tím, že jednz peníze se snaží plnit všechny funkce současně. Ale **funkce jako prostředek směny je někdy protichůdná funkci jako uchovateli hodnoty:**

Současný systém je nestabilní, má výkyvy a vinou **pozitivních vazeb** se tyto výkyvy prohlubují (Např. v době recese, kdy se zboží zlevňuje, si každý peníze uchovává, aby si v budoucnu koupil ještě levnější zboží. Peníze mizí "v matracích" a chybí peníze v oběhu (1.2.4., podrobněji

Douthwaite str. 19-20, krabice)

Řešením by bylo oddělit obě funkce.

Viz též **3.** (diskontní sazba u analýzy cost-benefit apod.)

Jak z toho ven? Bud' reformou peněžního systému shora, nebo vznikem alternativních měn a bank, nebo kombinací obojího, např. i tak, že stát bude podporovat alternativy pomocí podpory výzkumu, legislativních a fiskálních (přímých a nepřímých) nástrojů

Mnoho reformátorů vč. historických osobností, jako byli američtí presidenti Thomas Jefferson a Abraham Lincoln a v 30. letech 20. století ekonomové C.H. Douglas a Irving Fisher, prosazovali reformu shora, při níž by nové peníze nedávaly do oběhu banky, ale stát. Je to méně kontroverzní reforma, na níž se jako na prospěšné shodne velká část současných reformátorů. Následuje stručný popis dle Hubera a Robertsona:

2.Reforma dle Hubera, Robertsona a dalších - "ražebné" přebírá stát.

Komerčním bankám by mělo být odebráno právo tvořit peníze ("odhmotněné", elektronické, depozitní peníze) tak, že půjčují na úrok peníze z běžných účtů zákazníků. Takováto tvorba peněz by se stala trestným činem podobně jako dnes je padělání bankovek.

Reforma předpokládá ostré rozlišení mezi (1) likvidními penězi k dispozici k okamžitému vybrání na běžných účtech (tyto se stávají skutečnými penězi podobně jako mince a bankovky) a (2) aktivy v termínovaných vkladech, jejichž peněžní hodnota nebude na požádání ("na viděnou") k dispozici k utracení. **Pokud by tedy banky chtěly svým zákazníkům půjčit peníze, musely by si je nejprve** někde (od svých zákazníků s termínovanými vklady, od centrální banky, na fin. trhu) **samy vypůjčit** a platit za ně úrok podle situace na trhu. Pokud by si chtěly vypůjčit od zákazníků, kteří u nich mají běžné konto (a jsou v plusu), musela by se příslušná částka, tedy suma, kteou si chce banka půjčit, převést na termínovaný vklad. Zde k němu nebude mít zákazník okamžitý přístup. Tudíž celková peněžní zásoba nebude zvýšena (banky nebudou tvořit nové peníze), jak je tomu dnes, kdy banky půjčují peníze věřitelům, aniž by přitom klesla celková částka k dispozici držitelům běžných účtů.

Namísto povinných rezerv, stonovených centrální bankou např. na 10%, by tedy byla de facto **povinná míra rezerv 100%**.

Právo doplňovat zásobu depozitních peněz v oběhu podle potřeby by měla pouze centrální banka, která by (v souladu s celkovou politikou státu) vydala každoročně resp. v pravidelných intervalech určité množství depozitních peněz, které by uložila na konto vlády. **Vláda by peníze utratila** do oběhu **dle vlastních priorit** (plánu státních výdajů). Nové peníze by tak vznikly nikoliv jako dluh, neoscillovaly by (dluh je třeba splácet, pak banka peníze opět půjčí apod.) a stát by ušetřil 10-15% daní.

Radikálnější ale kontroverznější je reforma dle Douthwaitea.

3. Reforma dle Douthwaitea (paralelní měny a víceúrovňový měnový systém)

Více reformátorů hovoří o tom, že je třeba mít více měn na více úrovních. Reforma světového peněžního systému, který navrhuje *Richard Douthwaite (The Ecology of Money* a další text v rukopise) a *Aubrey Meyer (Contraction and Convergence)*, je radikálnější v tom, že navíc propojuje jeden typ měny se spotřebou fosilní energie (náhrada zlatého standardu) a tato měna by měla navíc nahradit dosavadní světové měny.

Předpokladem jeho systému je celosvětový konsensus o tom, v jaké míře je třeba snižovat emise CO₂. Alternativně by ke konsensu mohla dojít a reformu zavést pouze skupina zemí, např. JV Asie. 1. Když dojde ke konsensu, vydá určená mezinárodní centrální instituce **energetické přidělové kupóny** jednotlivým zemím podle počtu jejich obyvatel (k urč. datu). Tyto kupóny bude vydávat měsíčně a vlády je vydraží energetickým firmám, které je pak budou spolu s penězi předávat producentům fosilních paliv. Použité kupony budou zničeny. Získané prostředky mohou vlády distribuovat občanům ve formě **občanského příjmu**. Vlády také mohou prodávat přidělové kupóny na světových trzích. Příděly se budou každoročně snižovat podle výše zmíněného konsensu. Pokud by se např. snižovaly o 5% ročně, poklesla by spotřeba fosilních paliv o 80% během 30 let.

2.D. dále navrhuje jednu **světovou měnu (ebcu - energy backed currency units, jednotky měny kryté energií)**, kterou by určená centrální instituce jednorázově přidělila jednotlivým vládám na základě populace jejich zemí. Za měnu ebcu by bylo možné koupit od centrální instituce dodatečná práva na spotřebu fosilních paliv. Centrální instituce by ebcu, takto získané od vlád, zlikvidovala. Bylo by jich v oběhu tedy stále méně a mezinárodní obchod by pak byl příslušně omezen, mohl by ale zase expandovat s rozvojem obnovitelných zdrojů či s rostoucí efektivností spotřeby fosilních paliv. Pouze ebcu, nikoliv národní měny, by se používalo k mezinárodnímu obchodu. Ebcu by také fungovalo jako **zúčtovací jednotka**.

3. **Národní a oblastní měny - prostředky směny**. Podobně jako u reformy Robertsona by tyto prostředky emitovala centrální banka a do oběhu utrácela vláda. D. je však skeptičtější ohledně schopnosti vlády kontrolovat v tomto případě inflaci a domnívá se navíc, že inflace je výhodná v tom smyslu, že s časem se peníze znehodnocují a je proto výhodné je utrácet. (Analogie s myšlenkami Silvia Gesella, peněžního reformátora z 30. let, o negativním úroku, a se středověkými brakteáty, které údajně rychle ztrácely hodnotu, proto je lidé utráceli, bylo hodně peněz v oběhu, hodně prac. příležitostí a měli se tudíž dobře.)

4. **Měny - uchovatelé hodnoty**. Zároveň je třeba mít měnu, v níž by lidé mohli spořit a která by si uchovala hodnotu. To předpokládá oddělit kapitálové toky mezi zeměmi a toky peněz, které jdou na spotřebu. Toto dřív fungovalo (Británie 1950- cca 1980): Ti, kdo si přáli přesunout z Británie kapitál (např. na nákup firmy, půdy či domu v cizině) si museli svou zahraniční měnu nakoupit na zvláštních trzích, kde existoval jiný měnový kurs. Tento kurs byl odlišný od toho, který panoval na trhu měny pro potřebu konzumu (např. peníze na dovolenou v zahraničí, ale také nákup a prodej zboží). Zahraniční měnu, kterou si zájemce přál obdržet, aby mohl investovat v zahraničí, získal od někoho, kdo svůj kapitál chtěl přesunout naopak zase do Británie. Měnový kurs byl určen nabídkou a poptávkou na tomto kapitálovém trhu. De fakto tedy existovaly dvoje libry - kapitálové a spotřební. Pokud byl zájem větší v jednom směru, byla cena automaticky vyšší a tím nastávala korekce. Kapitálový přísun a odsun se vyvažovaly a nedeformovaly ceny vývozu a dovozu zboží. V Douthwaitově modelu by tedy existovaly dvě národní měny, druhá jako uchovatel hodnoty. Lidé by své peníze (3), které by nepotřebovali utratit, uložili u bank jako peníze (4), tedy půjčili by je

bankám a banky by je za ně investovaly. Pokud by chteli přesunout své peníze (4) ze země, museli by je měnit na speciálním trhu pro tento druh měny, což by velmi omezilo nebezpečí úniku kapitálu.

5. **Lokální měny (LETS apod.)**, sloužící zvláštním účelům a místním komunitám.

(Zpracováno podle: Huber, J. a J. Robertson, 2000: Creating New Money, New Economics Foundation, London a Douthwaite, R., 1999: The Ecology of Money, Green Books, Dartington, český Ekológia peňazí, 2002, DiveRzita, Dolný Kubín)

8. Řešení sdola - etické, demokratické, lokální podnikání

K tomuto zatím neexistuje souhrnný text. Podrobně a čtivě, ale nesytematicky je to pojednáno (česky) v mém textu Z Ekonomického kapsáře Nadi Johanisové – viz Úvodní text pro studenty. Též text Zkratky.

Historie - návaznost na středověké cechy, obcí, utopické socialisty, družstevní hnutí 19.-20. století. Principy "Rochdalských pionýrů": spolupráce namísto konkurence. Vlastnictví: státní, soukromé či spolkové-obecní-družstevní? Lokální ekonomika - podpora sdola (R. Douthwaite). Indikátor "lokalizace" ("děravé vědro" - New Economics Foundation). Ekonomická demokracie a problém měřítka. Myšlenka ne-ekonomického zisku (nadhodnoty): ekologický a sociální. Příklady etických vlastnických, výrobních a obchodních institucí (pozemkové spolky, spotřební a výrobní sdružení, přímý prodej z farem a biokluby, obecní obchody) u nás a v Británii

Přehled některých webových stránek pro další studium ve sféře ekologie/ekonomie

Zpracovala Nad'a Johanisová s podklady od Bohouše Sedláčka. Uvítám další podněty v tomto směru pro další kursy)
Viz též seznam literatury v sylabu- obsahu kursu

Okruh 1 Historie

<http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/> Webové stránky McMaster University - Archive for the history of economic thinking.

Obsahuje abecedně texty velkého množství ekonomů a ek. myslitelů, vč. Smithe, Marxe, Milla, ale i Sismondihova a velmi mnoha dalších.

Okruh 2 Základní pojmy

Okruh 3 Problémy současnosti

www.neweconomics.org viz okruh 8

www.thecornerhouse.org radikální britská organizace (původně propojená s časopisem TheEcologist) má ke stažení řadu publikací a zpráv o třetím světě, nadnárodních formách a mezinárodních institucích. I když nejde o ekonomii v užším smyslu, jde o důležité hlasy, radikální analýzu. Autoři pohlízejí na skutečnost z podobného úhlu, jako Illich a Polanyi.

www.cepa.sk viz Okruh 6

Okruh 4 Environmentální ekonomie

www.shareholderaction.org Sdružení, jehož cílem je pomoci akcionářům ovlivňovat činnost firem směrem k větší etičnosti

www.ceres.org Sdružení cca osmdesáti firem, které podepsaly etické desatero pro svou činnost

Okruh 5 Ekologická ekonomie

www.feasta.org, www.neweconomics.org -viz okruh 8

Okruh 6 Národní a mezinárodní politika

www.vetrnyserver.cz německo-české stránky o větrné energii momentálně obsahují debatu o vhodnosti metody tzv. zelených certifikátů pro podporu zelené energie v ČR.

www.czp.cuni.cz/ekoreforma. Stránky Centra pro životní prostředí UK zaměřené na ekologickou daňovou reformu.

www.cepa.sk Stránky slovenského Centra pro rozvoj miestneho aktivizmu představují ekonomický projekt organizace. CEPA přeložila řadu důležitých materiálů o mezinárodních organizacích typu Svět. banka apod. do slovenštiny. Mj. i důležitý text Josefa Stiglitze o MMF.

www.tobintax.org.uk Stránky, zaměřené na prosazování Tobinovy daně
www.hraozemi.cz/ekostopa/ Jednoduchý dotazník pro odhad individuální ekol. stopy, další www viz krabice (e.stopa)

Okruh 7 Reforma peněžního systému, alternativní banky

www.inaise.org Webové stránky mezinárodního sdružení etických bank, obsahuje stručné charakteristiky členských organizací

www.jak.se stránky švédské bezúročné banky JAK

www.neweconomics.org viz okruh 8

[www.feasta](http://www.feasta.org) viz okruh 8

www.lets.cz (Pod heslem Co je LETS se zde skrývá můj seriál Zkratky v sudých číslech Sedmé generace 1999 (shrnutí kapitoly o alternativních měnách z knihy Short Circuit Richarda Douthwaitea).

Okruh 8 Řešení sdola

www.neweconomics.org jsou stránky britské New Economics Foundation, nezávislého výzkumného centra, zaměřeného na alternativní ekonomii. Řada textů ke stažení, s tematikou lokální ekonomiky, alternativního bankovníctví, problémů globalizace a další.

[www.feasta](http://www.feasta.org) Irské sdružení Feasta má za cíl hledat cesty k trvale udržitelné ekonomice. Na svých stránkách má volně přístupnou aktualizovanou verzi Knihy Richarda Douthwaitea Short Circuit (Zkratky), lze si objednat řadu dalších publikací. Aktuální informace o akcích včetně zajímavého každoročního dubnového festivalu/setkání v Dublinu (Convergence)

www.fairtrade.zde.cz stránky sdružení pro fair trade/spravedlivý obchod, obsahuje informace a materiály o spravedlivém obchodě v češtině

www.sedmagenerace.cz (Ekonomika jinak –zčásti můj seriál *Z ekonomického kapsáře Nadi Johanisové v SG 2003 až 2005*).

www.thinktank.cz (Zde je uvedený seriál nově celý jako jeden soubor PDF).

www.inaekonomika.sk slovenský on-line časopis zaměřený na lokální ekonomiku s řadou zajímavých článků

www.paradigma.sk slovenské vydavatelství alt. ekonomické literatury

Literatura (pro brněnský krus povinná, pro budějovický doporučená):

1.Schumacher, E.F., 2000/1973: Malé je milé. Doplněk, Brno. Minimálně následující kapitoly: 1 až 5, 7, 8, 12 a 13. Klasický text shrnující řadu zásadních argumentů ekologické ekonomie (či "ekonomie s lidskou tvářičkou"), úvahy o skrytých hodnotách ekonomické teorie, myšlenka "přiměřené techniky". *Pokud jste tuto knížku již četli v rámci úvodu do humanitní environmentalistiky, projděte si ji stručně znovu a zkuste vypíchnout hlavní skryté předpoklady ekonomie, na které autor upozorňuje.*

2.Capra, F., 2002/1982: Bod obratu: věda, společnost a nová kultura. Dharma gaia, Praha. Kapitoly 2 a 7. Další klasický text autora, vzděláním fyzika, který dal ekonomickou vědu do kontextu oborů, které se v době "obratu" transformují z mechanistických parciálních na organické a holistické. Kapitola 2 shrnuje základní myšlenku knihy, kapitola 7 obsahuje čtivé shrnutí historie ekonomie a dobrou kritiku, vycházející zejména z Hendersonové. Některé nepřesnosti (komparativní výhodu nevymyslel Smith) a diskutabilní části (pasáž o populaci).

Doporučená:

Česky a slovensky:

Balanyá, B. a kol: Odvrácená strana EU. Evropa v režii nadnárodních korporací. Paradigma, Košice (3)

Text zpracovali pracovníci nevládních organizací, které se dlouhodobě zabývají vlivem nadnárodních firem na Evropskou politiku.

Buchholz, T.G., 1989: Živé myšlenky mrtvých ekonomů. Úvod do moderních ekonomických teorií. Victoria

Publishing, Praha. Vtipně a rozverně psané životopisy slavných ekonomů včetně shrnutí jejich díla (1,2)

Douthwaite, R., 2002: Ekológiya peňazi. diveRzita, Dolný Kubín. Principy funkce peňez a návrh reformy světového měnového systému (7) (angl. The Ecology of Money)

Gray, J., 2004: Marné iluze. Falešné představy globálního kapitalismu (angl. False Dawn).Paradigma.Sk, Košice

Anglický filosof a politolog kritizuje osvícenské paradigma pokroku, dívá se skepticky na možnost techniky zlepšit lidský život, a podrobně popisuje negativní dopady liberalizace ekonomiky na Mexiko, Británii a USA (3,6)

Gorelick, S, 2000: Malé je krásné, velké je dotované. Košice, Společnost Priateľov Zeme. Příklady tzv. perverzích dotací, které přispívají k ničení přírody. (3)

- Hertzová, N., 2003: *Plíživý převrat*. Praha, Dokořán. (angl. *The Silent takeover*) Nabývání moci nadnárodními společnostmi (3)
- Hawken, P., Lovins, A., L.H.Lovinsonová, 2003: *Přírodní kapitalismus*. Mladá fronta, Praha. Kniha navazuje na známý Faktor 4, hledá cesty, jak mohou firmy šetřit přírodu i vlastní kapsu. Obsahuje řadu příkladů, podstatné jsou však principy, z kterých vychází, případně analýza překážek (4,5,6) (angl. *Natural capitalism*)
- Hendersonová, H., 2001: *Za horizontem globalizace*. DharmaGaia, Praha (angl. *Beyond Globalization*)
- Heyne, P., 1991: *Ekonomický styl myšlení*. VŠE Praha. Opravdu tlustá ale prý velmi populární a určitě čtivá anglosaská učebnice ekonomie, která dle úvodu učitelů VŠE: "by Vás měla přivést k ekonomickému způsobu myšlení". Zajímavá kapitola o tradičním ekonomickém uvažování ve vztahu k přírodě (str. 286) (2)
- Kleinová, Naomi, 2005: *Bez loga*. Argo/Dokořán, Praha. Autorka sjezdila svět a podala svědectví o dopadu aktivit nadnárodních firem na místní komunity a ekonomiky. (3)
- Korten, D., 2001/1995: *Keď korporácie vládnu svetu*. Mikuláš Hučko, Paradigma, Košice. Autor, Američan který pracoval řadu let uvnitř systému americké zahraniční pomoci, popisuje nadnárodní společnosti a ekonomický tlak, který je nutí k "závodu ke dnu" - vyhledávání stále levnějších nákladů výroby a tím vlastně přesunu externalit na přírodu a na lidi, kteří se nemohou bránit. (3,6) (angl. *When Corporations rule the World*)
- Lietaer, B., 2004 (překlad): *Budoucnost peněz*. Mikuláš Hučko, Paradigma, Košice. Vedle Douthwaitea asi jediná kniha, kritizující peněžní systém a navrhuující alternativy, v češtině resp. slovenštině. Místy kontroverzní text nicméně velmi čtivě uvádí do problematiky mezinárodních toků peněz, jejich proměn a možných budoucích scénářů. Hlavní myšlenka: peníze by měly v budoucnosti tvořit komunity, ne nadnárodní společnosti (3,6,7)
- Mauss, M., 1990/1925: *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Slon, Praha. První shrnutí etnografických výzkumů dokládající, že organizačním principem ekonomiky archaických společností není obchod, ale složité systémy směny založené na příbuzenských vztazích. (1,8)
- Mishan, E.J., 1994/1977: *Spor o ekonomický růst*. Slon, Praha. Jedna z prvních publikací zpochybňujících prospěšnost ekonomického růstu. (3)
- Moldan, B. a kol., 1997: *Ekonomické aspekty ochrany životního prostředí. Situace v České republice*. Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, Praha. Publikace shrnuje výsledky výzkumného úkolu předních českých odborníků v oblasti ekonomických řešení problémů životního prostředí. Nezpochybňuje základní postuláty, ale vysvětluje a hodnotí různé metody a přístupy (techniky mimotržního oceňování a další), navrhuje opatření a nové přístupy. To vše v kontextu ČR. (4,5,6)
- Moldan, B., 1996: *Indikátory trvale udržitelného rozvoje: Univerzita Karlova, Centrum pro otázky životního prostředí, Praha. Podrobněji o některých alternativních indikátorech* (4)
- Raphael, D.D., 1995: *Adam Smith*. Odeon Argo, Praha. Životopis skotského filosofa, považovaného za zakladatele ekonomie, obsahuje i čtivě shrnutí jeho díla a uvádí do kontextu doby a místa (1)
- Stead, W.E. a J.G.Stead, 1998: *Management pro malou planetu. Strategické rozhodování a životní prostředí*. Sage Publications, Praha. Reformy v podnikové sféře ("zevnitř") ke zlepšení životního prostředí (6)
- Sen, A., 2002: *Etika a ekonomie*. Vyšehrad, Praha. Uznávaný ekonom prosazuje myšlenku, že etika do ekonomie patří. Psáno ale poněkud méně přístupným slohem. (1,5)
- Šauer, P. a kol., 1996: *Základy ekonomiky životního prostředí*. Skriptum, VŠE, Fakulta národohospodářská, Praha. Skripta jsou průhledem do oboru environmentální ekonomie, přehled o ekonomických nástrojích státu, nezpochybňují základy a ekonomická dogmata. Zajímavá pasáž o hodnotě přírody (str. 78) (3,5,6)
- Šauer, P. a M. Livingston (eds.), 1996: *Ekonomie životního prostředí a ekologická politika. Vybrané klasické stati*. VŠE, Praha. Přehled o způsobech myšlení a práce environmentální ekonomie, obsahuje část kontroverzního klasického textu Gareta Hardina *Tragedie obcíny* (4)
- Tesařová, J., 2001: *Ekonomické nástroje politiky životního prostředí*. Diplomová práce. Ekonomicko-správní fakulta MU, Katedra veřejné ekonomie, Brno. Aktuální přehled v současnosti uznávaných ekonomických nástrojů státu při ochraně prostředí vč. mezinárodního aspektu (EU, OECD). (6)
- Vymětalík, B. a kol., 1993: *Cesta k člověku. Aktuální otázky tržní společnosti a křesťanská etika*. Skriptum, Praha. Etický pohled na ekonomickou praxi a konkrétní náměty k demokratičtějšímu a etičtějšímu systému. Příklady vč. baskických mondragonských družstev. (1,7,8)
- VŠE, 1999: *Environmentální ekonomie, politika a vnější vztahy České republiky*. VŠE Praha. Články doktorandských studentů v oblasti průniku politiky, ekonomie a ochrany životního prostředí. Obsahuje článek V. Třebického o ekologické stopě. (4,5,6)

Anglicky:

- Blythman, Joanna, 2004: *The Shocking Power of British Supermarkets*. Fourth estate. O postupné monopolizaci britské scény několika málo supermarketů – kniha si všímá všech důsledků, je k supermarketům velmi kritická (3)
- Daly, H., 1996: *Beyond Growth*. Beacon Press, Boston. Koherentní a hluboce pojaté úvahy o trvale udržitelné ekonomii jednoho z nejznámějších anglosaských ekologických ekonomů (2,3,4,5,6)
- Daly, H. a J.B.Cobb, 1989: *For the Common Good*. Green Print, London. Jedna z nejznámějších průkopnických knih ekologické ekonomie spoluautorů - ekonoma a teologa (1,2,3,4,6)
- Desai, P. a S. Riddlestoneová, 2002: *Bioregional Solutions for Living on One Planet*. Green Books, Dartington.

- Zajímavý pohled na teorii komparativní výhody - kritika. Konkrétní příklady lokalizace v praxi. (2,8)
- Douthwaite, R., 1996: *Short Circuit*. Lilliput Press, Dublin. Případové studie lokálních trvale udržitelných firem (7,8) (*V krabici část. shrnutí - Johanisová: Zkratky, Sedmá generace 1999, sudá čísla*) (7,8)
- Douthwaite, R., 2000: *The Growth Illusion*. Lilliput Press, Dublin. Zpochybnění výhod ekonomického růstu na základě dat z Británie od padesátých let doposud. (3)
- Ekins, P. et al., 1992: *Wealth Beyond Measure*. Gaia Books, London. Čtivě psaná učebnice ekologické ekonomie. (3,4,6)
- Hines, C., 2000: *Localization. A Global Manifesto*. Earthscan, London. Analýza ekonomické globalizace a návrhy politiky, která by podpořila její opak - lokalizaci (3,6)
- Illich, I., 1981: *Shadow work*. Marion Boyars. Radikální pohled na historii a ekonomii. Vrhá nové světlo dichotomii mezi placenou a neplacenou prací. Podle Illiche volný trh volnost bere, tradiční kultury na rozdíl od nás nezaly odpad, nezaměstnanost a vzácnost statků. (2,3,5)
- Lawrence, Felicity, 2004: *Not on the label*. Penguin Books. O skutečných ekonomických dopadech obchodních řetězců (3).
- Madron, R. a J. Jopling, 2003: *Gaian Democracies. Redefining Globalisation and People-Power*. Green Books, Dartington. V kapitole dobrá analýza "globální monetokracie" - v čem spočívá jádro zastánců ekonomické globalizace. (3, 8)
- Polanyi, K., 2001/1944: *The Great Transformation*. Beacon Press, Boston. Klasika autora- historika ekonomie, který na základě shrnutí etnografických a dalších dat předkládá nečekaný pohled na historii (2,5)
- Roodman, D.M., 1996: *Paying the Piper. Subsidies, Politics and the Environment*. Worldwatch Paper. Skryté a zjevné dotace trvale neudržitelného rozvoje (3,4,6)
- Rowbotham, M., 1998: *The grip of death*. John Carpenter, Oxford. Radikální kritika světového peněžního systému, založeného na dluhu (3,7)
- Sahlins, M., 1998/1974: *Stone Age Economics*, Routledge, London. Klasická etnografická publikace o současných lovcích a sběračkách dokládající, že netrpí nedostatkem a pracují cca 2-3 hodiny denně. Další kapitoly rozebírají ekonomické aspekty života tzv. primitivních národů (pojem reciprocity). (1)

